

„Az irodalom vetélytársa”

Karinthy né Böhm Aranka

BORGOS ANNA

Bevezetés Karinthy előtt

„A Karinthy család a mítoszok kódében lebeg. Lehet, hogy a valóságban nem is létezik már, csak az irodalomban?”¹ Karinthy Márton megállapítása talán a Karinthy családon belül is Karinthy Frigyes második feleségére, Böhm Arankára illik rá a legtökéletesebben. Az ő személyének felidézése szinte nem is támaszkodhat másra, mint anekdoták, legendák, mítoszok, kiszínezett történetek sorozatára. Az alapvető életrajzi tények is ismeretlenek vagy töredékesek – többek között gyerekkorával, családi hátterével, szakmai tevékenységével vagy halála körülményeivel kapcsolatban. Komoly módszertani problémát jelent, hogy néhány levelet leszámítva gyakorlatilag hiányzik a saját, tőle származó forrás. A Karinthy naplójegyzeteiből szerkesztett kötetben található egy 1922-es „bejegyzés Aranka naplójába”, amely egy ilyen napló létezésére utal.² A jegyzetek szerint a napló Böhm Aranka első házasságából származó fia, Kertész Tamás tulajdonába került, és az ő Amerikában és Németországban élő örököseinél lelhető, illetve (Karinthy Márton szóbeli közlése szerint) nem lelhető fel. Az egyéb életrajzi források is fragmentáltak vagy kevéssé hozzáférhetők. Böhm Aranka életútját, személyiségét tehát csak a kortársak szükségszerűen elfogult visszaemlékezéseiből, jellem-

¹ Karinthy Márton: *Ördöggyörcs*. Ulpius-Ház, Budapest, 2003. 1. k. 48. old.

² Karinthy Frigyes: *Naplóm, életem*. Válogatta és az előszót írta: Szalay Károly. Magvető, Budapest, 1964. 341. old. A továbbiakban: Karinthy Frigyes, 1964.

zéseiből lehet rekonstruálni. Ez pedig óhatatlanul felveti a hitelesség kérdését. Persze egy életrajzi vizsgálódás sohasem lehet egészen hiteles és objektív, de ez esetben fokozottan van jelen a „jellemző” és a „jellemzett” személy szétválasztásának problémája. Ezért a tanulmány egy része nem annyira Böhm Arankát, mint inkább a köré épült mítoszokat vizsgálja, amelyek ugyancsak beszédesek, nemcsak Aranka, hanem a kor szak irodalmi-társas viszonyai és a kultúrában jelenlévő nőképzetek szempontjából.

Böhm Aranka 1893-ban született Ipoly-ságon. Apai ágról újvidéki, anyai oldalról ipolysági zsidó kereskedőcsaládból származott. Apja, Böhm Ignác, zsák-, zsinag- és ponyvakereskedő, 1892-ben vette feleségül Mangold Herminát.³ Aranka bátyja, Tibor, szintén kereskedő lett, később átvette apjuk zsinagboltját. Az elbeszélések szerint különféle zűrés ügyekbe keveredett, többször elítélték sikkasztásért. Egy akna végzett vele a II. világháború végén. (Alakját Karinthy Ferenc „Béla bátyám” című elbeszélése örökíti meg.)

Böhm Aranka a huszadik század eleji „Új Nő” jellegzetes, ugyanakkor egyedi figurája. Azé az időszaké, amikor a nők számára először válik lehetségessé az önálló egzisztenciateremtés és az intellektuális életben való

nyilvános részvétel. Az értelmiségi vagy alkotó nők társadalmi szerepei ebben az időszakban egyfelől időbeli átmenetet jelentenek a régi és a modern szereplehetőségek között, másfelől térbeli átjárásokat és közvetítést különféle csoportok, a magán- és közélet, központ és periféria között. Az intellektuális ambíciók összefolynak a szociális törekvésekkel, kapcsolódásokkal.

Böhm Aranka már egészen fiatalon kapcsolatba került az irodalommal. Az első találkozást a kortársak egyértelműen az Adyhoz fűződő fiatalkori viszonyával kötötték össze. Hozzá szólnak Ady „Arany-versei”.⁴ Még húszéves sincs, amikor Németh Andor önéletrajza szerint „iskolakönyvekkel és írakkal 1912-ben fel-fellátogatott Adyhoz. [...] Kapcsolatuk Ady verseiből pontosan kielemezhető. [...] Hetyke és kihívó fiatal-ságával húzta, gyötörte Adyt, aztán egy darabig nem jelentkezett. Várta Ady verseit, látni akarta őket a *Nyugat*-ban, és valóban, Ady egyik verset a másik után írta, amelyben mind azt izente neki, hogy látni kívánja.”⁵ Klasszikus műzsaszerepbe kerül tehát, de nem a hagyományos, passzív, önálávétő, hanem a *femme fatale*-szerű, a férfin hatalmat gyakorolni igyekvő múzsa szerepébe. A másik (szexuális) függésben tartása mögött már itt megjelenik az a szükséglete, hogy fo-

3 Czeizel Endre – Erős Erika: *Számadás a tálentomról. A Karinthy család genetikai elemzése.* Corvina, Budapest, 1995. 49. old.

4 Öreg legény szerelme, Mert senki jobban, A magunk szerelmében, A szépítő öregség, Mert túlságosan akarlak, Mikor Szulamit alszik, A vállad, a vállad, Ifjú karok kikötőjében, Csupán magamtól búcsúzom, A bozót leánya, Fekete virágot láttál. „Ezeket a verseket s amiket megkínzott fantáziával mögötte látott, Karinthy nyitott sebként hordozta magával, olyan

kitartóan, mintha nem is akarna elszakadni ettől a retrospektív féltékenységtől.” Vö. Fenyő Miksa: Mentegetődzés és Ígélet. In: *Feljegyzések és levelek a Nyugatról.* S. a. r., a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta: Vezér Erzsébet. Akadémiai – MTA Irodalomtudományi Intézete – Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest, 1975. 235. old.

5 Németh Andor-kézirat. Németh Andor hagyatéka. Köszönet Réz Pálnak és Sándor Csillának a szövegekért.

lyamatos megerősítést kapjon-szerezzen arról, hogy ő értékes, őt akarják.

1914-ben férjhez ment Kertész Tivadar orvoshoz (ő később a pszichoanalitikus Rotter Lilián férje lett), akitől egy fia született. Kertész az elbeszélések szerint az I. világháború alatt átúsztta a zajló Drinát, hogy találkozhasson Arankával, emiatt azután amputálni kellett az egyik lábát. Ismét egy kortárs emlékezőhöz, a barátnő Devecseriné Guthi Erzsébethez kell fordulnunk, aki a saját nézőpontjából felidézi, hogyan szakított Böhm Aranka Kertésszel, miután Karinthyt megismerte. „Jelen voltam a búcsúzkodás perceiben. Milyen könyörtelen tud lenni az, aki nem szeret. Csak ámultam, hogy Aranka milyen közönyösen bonyolítja le ezt az ügyet. Semmi részvét, semmi megrendülés. Hanem azért gondja volt rá, hogy viselkedésében egy árnyalatnyi mélabús érzelmesség, sőt egy csöpp kacérság is kifejezésre jusson. Ez szörnyen taszított. »Hát meg se csókol?« – kérdezte távozó férjétől bűgva, szemrehányón. Később megmondtam neki, hogy akkor a legszívesebben jól fejbe vertem volna.”⁶

Újra a kegyetlen, gonosz, kacér nő képe rajzolódik tehát ki, amellyel, úgy tűnik, ő maga is azonosult, sőt – Németh Andor, Devecseriné és Kosztolányiné egybehangzó véleménye szerint – „gonoszságát” elsősorban ő terjesztette sajátmagáról. Több emlékező is utal rá, hogy a személyes, „alkati” adottságokon túl egy kulturális nősztereotí-

pia átéléséről, önmagára vetítéséről is szó lehet. Az persze nem véletlen, hogy ki milyen kulturális reprezentációt talál a maga számára leginkább átélhetőnek.

„Karinthyneről általában az volt az emberek véleménye, hogy szörnyen gonosz nő. Ezt azonban elsősorban maga Karinthy né terjesztette el magáról, hogy pukkassza barátnőit, főleg Kosztolányinét. Én csak annyit mondhatok, hogy hozzám olyan jó volt, mint egy falat kenyér.”⁷

„Böhm Aranka [...] mindkét férfin elsősorban uralkodni akart. Nem zárható ki persze az sem, hogy erre – karakterén túl – a húszas, harmincas évek ún. nőideálja is inspirálta. Ez a femme fatale-ok, a Gréta Garbók, később a Karády Katalinok kora volt. Lehet, hogy nagyanyám nem is volt olyan gonosz teremtmény, mint amilyennek látszott, és »bűne« inkább a *koré* volt, mely szülte őt?”⁸

„Aurélia a háború utáni kor tipikus, idejétmúlt terméke, a századelő gyalázatos életeszmejének, az ösztönök gátlástalan kitombolásának prófétanője és példamutatója.”⁹

Találkozás

Böhm Aranka 1920 januárjában, huszonhét évesen ismerte meg Karinthy-t. Mindketen túl voltak már egy házasságon (illetve Böhm még benne volt) és több kapcsola-

⁶ Devecseriné Guthi Erzsébet: *Búvópatak*. Szépirodalmi, Budapest, 1963. 157. old.

⁷ Németh Andor: *A szélén behajítva*. Magvető, Budapest, 1973. 683. old. A továbbiakban: Németh, 1973.

⁸ Karinthy Márton *I. m.* 2. k. 154. old.

⁹ Németh Andor: *Egy foglalt páholy története*. Almanach, Budapest, 1942. 49. old. A továbbiakban: Németh, 1942. Németh Andor kulcsregénye a Karinthy-házaspárról szól az 1920-as évek kávéházi szellemének személyes kontextusában. A házaspár Aurélia és Titusz néven szerepel a könyvben.

Városligeti csoportkép
Balról jobbra az első sorban: Petényi Géza,
Bergmann Terka, ismeretlen, Karinthyé
Böhm Aranka, Bergmann Náncsi és Illyés
Gyula. Mögöttük: Devecseri Emilné Guthy
Erzsébet, Baron Gyula, Ignó Pál, Guthy
Manci és Karinthy Frigyes
1930-as évek

*„Milyen könnyörtelen tud lenni az,
aki nem szeret.”*

ton, gyerek is volt mindkét oldalon (Kertész Tamás és Karinthy Gábor). A Karinthyval való megismerkedés jelenetét sokan felidéznek (pl. Kosztolányi Dezsőné, Devecseriné Guthi Erzsébet, Németh Andor, Karinthy Márton). Eszerint Böhm Aranka, Guthi Erzsébet és egy harmadik barátnő, bizonyos Klugné Arany Böske unaloműzésből betelefonáltak az Otthon-körbe, s miután Szép Ernő és Kosztolányi nem volt ott, Karinthyval kezdtek telefonon társalogni, végül pedig „odarendelték” az író magukhoz, azaz Aranka Verpeléti úti lakására. Karinthy belement a játékba, először ugyan nem talált oda (elfelejtette a házszámot...), de harmadnap újra felhívták, és ekkor már létrejött a találkozás.

Devecseriné, aki tanúja volt az első találkozásoknak, így ír erről az időszakról: „[H]ogy Aranka szerette-e és mennyire, hogyan, azt még ma se tudom. Szemlátomást mindjárt kezdetben eltökélte, hogy meghó-

dítja, majd azt is, hogy hozzáköti sorsát. Elszántan, tervszerűen haladt célja felé, ami-
ben nyilván az a meggondolás is szerepet
játszott, hogy a Karinthy névnek nagyon jó
csengése volt, s hogy egy országos híró, nép-
szerű *író feleségének* élete bizonyára sokkal ér-
dekesebb, színesebb, nagyvonalúbb, mint
amilyen egy egyszerű *orvosfeleség* [Az én ki-
emeléseim. – B. A.] lehet.”¹⁰

Böhm Aranka részéről feltehetőleg való-
ban pszichésen előkészített volt ez a talál-
kozás, minden spontaneitásával együtt. Ak-
tuális házassága már nem töltötte be azt a
szerepet, amivel kezdetben kecsegtetett,
Aranka kifelé tekintett belőle. Amint
Devecseriné feltételezi, Aranka a *feleségsze-
repben* gondolkodott mint lehetőségben, a
különféle feleségszerepek presztízse és iz-
galmassága között mérlegelt. A férjek sze-
mélyétől elválaszthatatlan volt pozíciójuk,
azzal a pozícióval együtt, amit a kapcsolat-
ban önmagának elképzelt. Identitását – sok
más írófeleséghez hasonlóan – kapcsolatai-
ban próbálta/tudta megtámogatni, megha-
tározni. De ez nem (a hagyományos írófele-
ség-szerepnek megfelelő) szubmissziót, a
másiknak való alárendelődést jelentette,
hanem a másiknak ő érte való rajongását.
Hozzá kell tenni azonban, hogy a házasság
az önálló keresettel nem rendelkező nők
számára olyan szociális-egzisztenciális szük-
ségszerűséget is jelentett, amely összem-
sódott a kapcsolat érzelmi rétegeivel, és
nagyfokú pszichés kiszolgáltatottságot is
maga után vont.

Karinthynak a maga oldaláról persze
szintén megvoltak azok a szükségletei,
amelyek belevitték és benne tartották eb-
ben a kapcsolatban, noha nem volt mentes
az ambivalenciáktól. Ismét Devecserinét
idézve: „Hát Fricit mi vonzotta hozzá? Ő,
legalábbis eleinte, bizonyára szerelmes volt
a ragyogó szemű, nyúlánk, fekete, szép fia-
talasszonyba. Hanem azért, félig tréfásan,
félig komolyan, egyre azt hajtogatta, hogy
menekülni szeretne, szöktessük meg.
Akarta is ezt a házasságot meg nem is. Az
ám, de Aranka (aki már az első vagy máso-
dik találkozás közben odasúgta nekem:
»Mit szólnál, ha rövidesen Karinthy né len-
ne belőlem?«) feltétlenül akarta. És külön-
féle, bonyolult hadműveletek után, az ő
akarata győzött.”¹¹

Karinthy két évvel korábban vesztette el
első feleségét. Judik Etel, „a Mester utca
sápadt csillaga”¹² jó realista színésznő volt;
1905–1909 között a Thália Társaság, majd
a Bárdos Artúr-féle Új Színpad drámai szí-
nésznője, de pályája félbeszakadt. („Csak-
hogy végre megmondhatom, hogy eszembe
sem volt lelépni soha [mármint a színpad-
ról – B. A.], s ha mégis így van, akkor lelép-
tettek onnan úgy, hogy észre se vettem” –
nyilatkozta 1916-ban.¹³ Első férje Laki
Bakits János volt, akivel zavaros körülmé-
nyek között éltek három gyerekükkel.
1912-ben Karinthy romantikus körülmé-
nyek között megszöktette Judik Etelt Ber-
linbe, ahol fél évet töltöttek, és (bár szinte
folyton együtt voltak) vagy ötszáz levelet

¹⁰ Devecseriné *l. m.* 157. old.

¹¹ Uo. 158. old.

¹² Téglás Béla nevezte így őt. Vö. Kosztolányi
Dezsdéné Harnos Ilona: *Karinthyról*. Noran,

Budapest, 2004. 38. old.

¹³ Akik visszavonultak. *Színház és Divat*, 1916.
december 31. 6. old.

váltottak. Minden kortárs szerint ez volt Karinthy életében a harmonikus, támogató, nagy szerelem. Judik Etelt 1918-ban elvitte a háború utáni nagy spanyolnátha-járvány. Karinthy mélyen és hosszan gyászolta. Hatévesen veszítette el anyját, s Judik Etel halála, aki egyfajta anyafigurát is megtestesíthetett a számára, az anyja fölött érzett gyászt is feleleveníthette. „Judik Etel elmosódott körvonalú személyiségében a jelek szerint éppen egy eszményi anya vonásai ismerhetők fel, és ez Karinthy felnőtté válásának drámájában óhatatlanul az anyaidolumról való leválás késleltetésének szerepét játszotta – hogy azután a feleség hirtelen halálával a megszakítás-tapasztalat sorsszerű ismétlődésében legyen része.”¹⁴ Egy más mellé téve Judik Etelt és Böhm Arankát, két elemien különböző személyiséget látunk, méghozzá két emblematikus, a kultúrába mélyen beágyazott nőtípus megtestesítőjét, az „anyai” és „démoni” nőt. Karinthyt, ha más módon is, de mindkettő vonzotta. Elképzelhető, hogy Judik Etel elvesztésének traumája vezette egy elemien más nőtípushoz.

Házasság

Karinthy és Böhm Aranka 1920. augusztus 14-én házasodtak össze,¹⁵ és Karinthy odaköltözött a Verpeléti úti lakásba. Viharos ház- és társaséletet éltek. A kortárs megfigyelők szerint állandóak voltak a konfliktusok, viharok, látványos féltékenységi jele-

netek, nemritkán verekedések. Úgy tűnik, Aranka volt a féltékenyebb, de valószínűleg a csapodárabb és bizonytalanabb is.

„Házasságuk a szokványostól nagyon eltérő kapcsolat volt, és bővelkedett olykor mulatságos, olykor megbotránkoztató, hol viharos, hol vidám, legtöbbször a nyilvánosság előtt lezajló izgalmas-mozgalmas jelenségekben. Hogy mindebben a szerelemnek, az összetartozásnak, a meghittségnek mekkora szerepe jutott, nemigen lehetett tudni, mert egymás iránti érzéseiknek időtartama, mértéke, hőfoka állandóan és erősen változott. Minduntalan változtak egyéb körülményeik is.”¹⁶

„Tizenhat évi együttélésük idején soha, egyetlenegyszer sem tegeztek egymást, mintha örökös ellenfélként álltak volna szemben egymással” – írja Kosztolányiné.¹⁷ Úgy tűnik, a kapcsolat hatalmi harc jellege legalább olyan erős, mint az összetartozás és egymás inspirálása, ami mégiscsak egymás mellett tartotta a házaspárt. Az idők során többen is megpróbálták „Karinthy érdekében” szétválasztani őket (Békessy Imre újságíró, Hatvany Lajos és Graetzer József, az önjelölt titkár), sikertelenül. Az erőviszonyok változóak, de véglegesen egyikük sem „gyűri le” a másikat. A harc talán nem is annyira ellenségeskedést, mint inkább állandó pszichés stimulációt, sajátos függőséget jelentett mindkettejük számára.

„Én, aki mindkettejüknek bizalmasa voltam, egyszer megkérdeztem Karinthytól, hogy mi tartja tulajdonképpen össze őket. Karinthy erre egy vadászhistóriával vála-

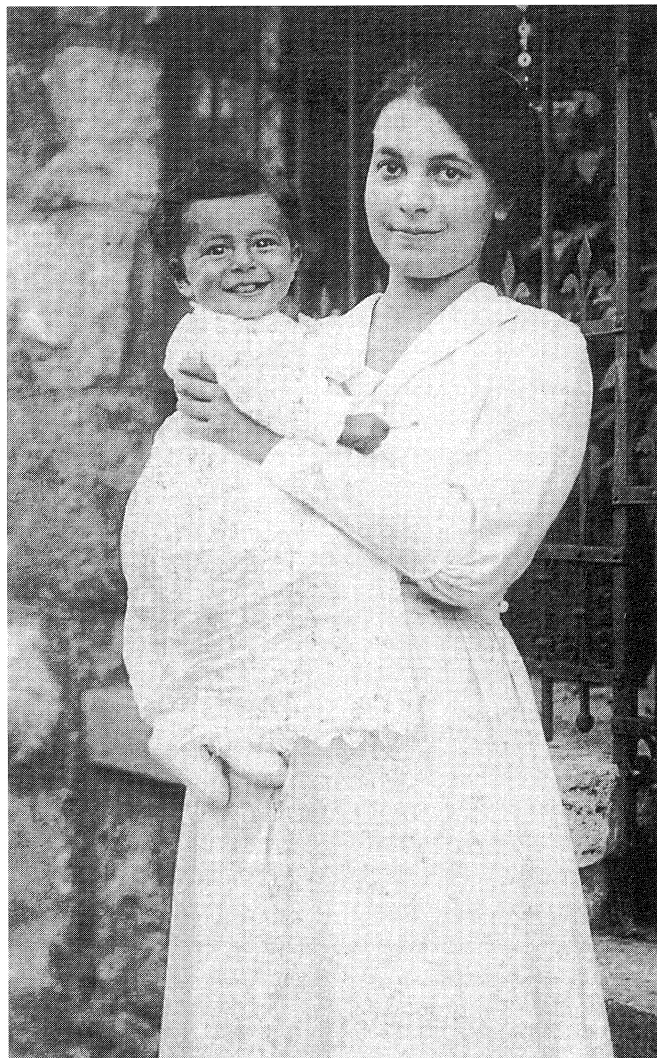
¹⁴ Dolinszky Miklós: *Szó szerint. A Karinthy-passió*. Magvető, Budapest, 2001. 94–95. old.

¹⁵ Budapest Főváros Levéltára XXXIII.1.a VIII. kerületi házassági anyakönyv 1229/1920. (1920.

augusztus 14.)

¹⁶ Devecseriné *l. m.* 158. old.

¹⁷ Kosztolányi Dezsőné *l. m.* 111. old.

Böhm Aranka a pólyás Cinivel

„Kölcsönös és folyamatos »családon belüli erőszakot« követték el egymáson, pszichés, olykor pedig látható fizikai sérüléseket okozva.”

szolt: Valaki egyszer tigrisre vadászott, és mikor a nősténytigris már lőtávolságra volt tőle, ráfogta a fegyverét. A fegyver azonban csődöt mondott, mire a fenevad feléje rontott. Vad izgalommal várta, mi lesz. Egyszerre csak eltűnt a tigris. Pár reszkető lépést tett, s akkor észrevette, hogy a tigris csapdaverembe esett, mire vadászkesztét kitérítve utánaugrott a verembe. Így vagyok Arankával. Nem tudunk megenni egymás nélkül.”¹⁸

A veszekedéseknek és kibéküléseknek megvolt a maguk ciklusa, mondhatni rendje. Kölcsönös és folyamatos „családon belüli erőszakot” követtek el egymáson; pszichés, olykor pedig látható fizikai sérüléseket okozva, de komolyan egyikükben sem merült fel a „menekülés” lehetősége. Olyan együtttest, „kollúziót”¹⁹ alkottak, amelyben a látszat ellenére mindkettejük szükségletei kielégülhettek.

„Veszekedésük olyan tökéletesnek látszott, mintha nemcsak játékból, de meggyőződésből akarnák tönkretenni egymás életét. Az összeveszéseket nagy, látványos kibékülések követték a rítus menetrendje és ritmusa szerint. A másik megsebzése, állandó izgalomban tartása volt a cél. De a kapott sebekre nem adtak egymásnak valódi gyógyírt: így azok soha nem is gyógyulhattak be igazán.”²⁰

„Anyám villámló szemmel, tántoríthatatlanul várta az újabb támadásokat, apám

azonban már kimerülten pihegett a borjúpörkölt roncsai fölött. Három perc múlva oly békésen hámoztuk a diót, mintha mi sem történt volna. Az ilyen viharok mindennaposak voltak házunkban, amely gyorsan támadtak, oly hirtelen ütek is el.”²¹

Kosztolányiné pszichologizáló magyarázata szerint a permanens viszálykodás hátterében mindkét részről önbizalomhiány állhatott, ha ez más-más „minőségű” és gyökerű volt is. „Frici és Aranka voltaképpen önbizalom hiánya miatt gyötörték egymást, és voltak mindketten boldogtalanok. [...] Karinthy befelé forduló, nemes bizonytalansága a művész kétkedéséből fakadt, míg Arankáét testi hiúság táplálta.”²² Kosztolányiné értelmezésében tehát Karinthy bizonytalansága mintegy magasabbrendű, szellemi jellegű, a művész „nemes kétkedése”, míg Arankáé pusztán a testre vonatkozó, primér megerősítésgény. Nem feltételezi, hogy a látszólag felszínes, külső megjelenésre irányuló megerősítés szükséglete mögött is húzódnak mélyebb önértékelési zavarok, amint erről később még szó lesz.

Sokszor érte Böhm Arankát az a vád, hogy személyisége akadályozta Karinthy az alkotásban, az elaprózta magát mellette, és soha nem volt képes megírni a „nagy művet”, amelyről ábrándozott. A kortársak a magát Karinthyra erőltető, annak életét önző szétziláló nő képét alkották meg róla.

¹⁸ Németh, 1973. 682. old.

¹⁹ Jürg Willi kifejezése. Lásd Bagdy Emőke: „A tudattalan összejátszástól az együttes feszültségig. Kollúzió – koevolúció: Jürg Willi párdinamikai koncepciója”. In: *Párkapcsolatok dinamikája*. Szerk.: Bagdy Emőke. Animula, Budapest, 2002. 34–50. old.

²⁰ Karinthy Márton *I. m.* 1. k. 144. old.

²¹ Karinthy Ferenc: *Szellemidézés*. In: Uő.: *Don Juan éjszakája – Szellemidézés – Kentaur*. Szépirodalmi, Budapest, 1979. 137. old. A továbbiakban: Karinthy Ferenc, 1979.

²² Kosztolányi Dezsőné *I. m.* 108. old.

„Második házassága 1921-ben, Aranka elszánt akaratából jött létre. [...] Innen számítódik a »tizenöt év egyetlen pillanatnyi szenvedése«! Ez az okos, érdekes asszony minden hatalmat magához ragadott. Kiélvezve a Karinthyhoz tartozása társadalmi és társasági népszerűségét, rabló-gazdálkodást folytatott férje tehetségével, a pénz, a pénz, a pénz állandó követelésével, s a gondokat férje nyakában hagyva; az amúgy is gyenge akaratú, minden erőit és erélyt csak írásaiban kiélő s a bohéméletre nagyon is hajlandó férj nyakában!”²³

Napi szinten az író valóban küzdhetett az alkotásra alkalmas körülmények hiányával, ehhez azonban nemcsak Böhm Aranka, de Karinthy személyisége is hozzájárult, ahogyan ezt ő maga is megfogalmazta. Nem tudni, Böhm Aranka nélkül megszületett volna-e a „nagy mű”, és egyáltalán meg kellett volna-e születnie.

„[T]izenöt éve *egyetlen olyan óráim nem volt*, amit az *én* programom betöltéséhez alkalmasnak nevezhettem volna. Koraszülött művek között veszkődve, nem voltam képes rá, hogy *hátrafelé* is harcolva olyan családi vagy magánéletet építsek fel magam mögött, aminek ura lehettem volna: ilyenformán [...] *én* állottam szolgálatában családi életemnek, s nem ő az én szolgálatomban, ahogy alkotó embereknél lennie kell.”²⁴

Devecseri Gábor ezzel szemben úgy véli, az életmű a maga módján teljes. Más életforma talán lehetőséget adott volna nagyobb lélegzetű munkákra, de nem vélet-

len, hogy ezek nem jöttek létre; a valódi Karinthy-művek mégiscsak azok, amelyek a maguk töredékességében megszülettek. „Nekem pedig az a meggyőződése, hogy nyugodtabb, rendezettebb, a világgal nem ily szeszélyesen, de hát persze nem is ily változatosan és gazdagon érintkező életmód mellett, hajszák, kapkodások, fuldokló küzdelmek nélkül valami *más* talán teljesebben születhetett volna meg, de *ez* a mű, a látszólagos csonkaságában is nagyszerű és teljes Karinthy-mű bizony soha.”²⁵

A kapcsolatban a felszínen zajló csatározások mögött ott vannak a gyengédség és az összetartozás nyomai is. Erről tanúskodik többek között Karinthy néhány Aranka-hoz írott levele és már említett bejegyzése Aranka naplójába 1922. júniusában: „Te buta, furcsa, édes és rettentően keserű, aranyos és szép és csúnya és tehetséges, nyugtalan te, te nagy, nagy baj és öröm a világon, nagy szerencsétlenség az én szegény fejemben benne. [...] Muszály [sic] valamit itt a saját naplódban közölni veled, meg akarok valamit értetni, ami egészen biztos, és amire, ha rájössz, jobb kedved lesz, és édes leszel, amilyen vagy. Egy helyen azt írod, hogy elszedted az »élet«-edet. Te csacsi.”²⁶

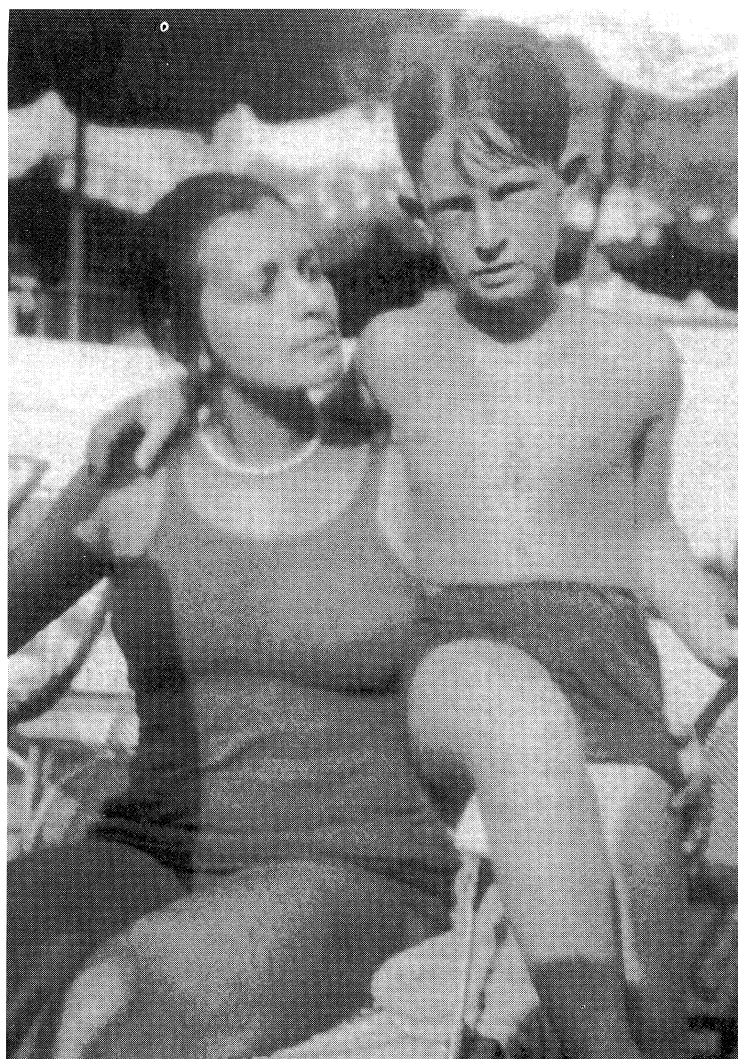
Ez a bejegyzés utal az Aranka személyiségében és Karinthy hozzá való viszonyában meglévő ambivalenciákra, de ezen belül elsősorban szenvedélyt és érdeklődést árul el, a megértés és a megértetés vágyát tükrözi. A köztük lévő intimitást jelzi az a tény is, hogy

²³ Ascher Oszkár: *Minden versek titkai*. Szépirodalmi, Budapest, 1964. 217–218. old.

²⁴ Karinthy Frigyes: „Ötéves terv”. In: Karinthy, 1964. 755. old.

²⁵ Devecseri Gábor: *Lágymányosi istenek*. Szépirodalmi, Budapest, 1975. 145. old.

²⁶ Karinthy, 1964. 341. old.

Böhm Aranka Cinivel a strandon
1920-as évek

*„... a személyes, alkati adottságokon túl egy kulturális
nősztereotípiát átéléséről, önmagára vetítéséről is szó lehet.”*

Aranka megmutatta naplóját, s Karinthy a bejegyzéssel mintegy részévé vált, „beleírta magát” felesége élettörténetébe.

Karinthy két (keltezés nélküli) levelében, melyeket Párizsba írt feleségéhez, ugyancsak az irónia és a gyengédség hangja a legerősebb. A Tihanyi-viszonyra való utalás, a „volt nőm” megszólítás vagy a „Kertész-Karinthy” aláírás megmutat valamit a köztük zajló folyamatos féltékenységi játsz-mákból, de abból a humorból és kötődésből is, amely ezeket mozgatta. Böhm Aranka fogékonysága a groteszkre erős összetartó szál lehetett kettejük között. Karinthy tiszteletben tartja, vagy legalábbis humorral kezeli felesége külön útjait. Anyagilag rendelkezésre áll, de nem érzékelteti ezt a fölényt, sőt, inkább önmagát állítja be (ironikusan) függő, kiszolgáltatott helyzetűnek. A gondoskodás és a gondoskodásra szorulás egyaránt jelen van a mondatokban.

„Remélem, jól érzi magát, hogy Párizsban pont szegény Tihanyival került össze, azt sejtettem. [...] Hogy áll lelkiélet dolgában, tudom, hogy az ilyesmi maguknál költőknél fontos. Apropos, költészet, hagyjon békén azzal a két évvel ezelőtt írt rossz verssel, de azért jellemző magára, senki nem vette észre Pesten, csak maga Franciaországban, ez is olyan, mint mikor minden két hónapban egyszer el akarok dugni ötven pengőt. [...] Hát milyen az az Óceán, képzelem, hogy hatott magára, micsoda hatalmas impresszió, gyönyörűket fog írni, ha hazajön.

Drága Aranka, bizonisten nem tudom, mit vár tőlem, milyen levelet, legjobb lenne persze, ha maga írná meg helyettem, úgy, ahogy azt elképzeli, és nekem beküldené aláírás végett. Így aztán nem volna ok se haragra, se neheztelésre.”²⁷

„Kedves volt nőm, ahogy Kegyed dévajul írni szokta, ebben a harmadikban se írhatok mást, mint hogy igen nagy küszködéssel intézek mindent összeomlani akaró gazdasági életemben – intézem a dolgokat, tehát fölösleges kiváló titkáromat figyelmeztetni az én kötelességeimre. [...] Gabi, Cini el vannak intézve (Gabi átment a póton), azt azonban képtelen vagyok elintéztetni, hogy Maga „hónapokig” Párizsban éljen, ahogy írja – képtelen vagyok, nem is annyira anyagi okok miatt, hanem egyszerűen azért, mert minden segítség nélkül, ha ez a segítség csak látszólagos is, én nem tudom együtt tartani a nehéz családot, aminek természetszerű belső képviselője csak a kegyed anyai és családanyai presztízse lehet.

Tehát, ha tanácsomat elfogadja, azt ajánlom, hogy ha Párizsban kimulatatta magát, mégiscsak jöjjön vissza, már csak azért is, hogy a népek ne mondhassák folyton, na ez egy finom anya és asszony, és Karinthy egy hülye. Mit kell azt a népeknek tudni?

Utiköltséget – mihelyt túl leszek az évvégi rémségeken – küldök.

Tisztelettel
Kertész-Karinthy”²⁸

²⁷ Karinthy Frigyes levele Böhm Arankához. Petőfi Irodalmi Múzeum Kézirattára, Karinthy Ferenc hagyaték, 1993/25. n. n. sz. A továbbiakban: PIM

Kézirattára.

²⁸ Uo.

Karinthy számos művében²⁹ és személyes írásában boncolgatja a férfi-nő kapcsolat mibenlétét, s ehhez feltehetőleg az Arankával eltöltött évek is élményanyagul szolgáltak. „Egyszer elárulta, hogy a kifejezési formájában annyira karinthys megállapítást: »Ha egyedül vagyok a szobában, akkor ember vagyok. Ha bejön egy nő, akkor férfi lettem. És annyira vagyok férfi, amennyire nő az, aki bejött a szobába« – Aranka lényének hatása váltotta ki...”³⁰

„Szeretni, ez ugye annyit jelent: jót kívánni a másiknak? De ki meri azt állítani, hogy férfi és nő, aki ebben a minőségben él együtt, jót kíván egymásnak? Mindkettő azt kívánja a másiktól, hogy ismerje el az ő hatalmát, hogy ne tudjon élni nélküle, haljon meg, tébolyodjon meg, törjön össze, megsemmisülve és mindenét elveszítve ünnepelje a másik véghetetlen hiúságát.”³¹

„Házasság: harc, melyben az egyik fél alimentálja a másikat.”³² Arankáról: „Ragadozó típusú nő; vérszemet kap, ha panaszkodik vagy kiált a sebesült (lelki), ráveti magát: dührohamot kap a szenvedés láttán, *a szenvedő ellen*; legjobb, ha halottnak tettei magát az ember.”³³

A Karinthy „nőgyűlöletét” illető probléma azonban jóval összetettebb annál, sem hogy kijelenthetnénk, ennek Aranka volt legfőbb gyökere. Karinthynek sem az írással, sem a nőkkel való küzdelme nem Böhm

Aranka mellett kezdődött, sőt, Arankával való találkozása mintha inkább következménye, szindrómája lett volna ezzel kapcsolatos problémáinak, szorongásainak, ambivalenciájának, amely „az ellentétes és egymást megszüntetni szándékozó, de nem tudó tendenciák váltakozásával egyszerre kelt rokon- és ellenszenvet, s teremt szűnni nem akaró várakozási feszültséget”³⁴. Ahogy Devecseri Gábor fogalmaz: „Aranka úgy lép életébe, mint az elképzelések megvalósulása, sőt az elképzelések alapjául szolgáló eddigi élmények legsúlyosabbika”³⁵. A *Capillária* (1921) ötlete még Judik Etellel való kapcsolata alatt kezdte foglalkoztatni, s egyes értelmezések szerint³⁶ a mű nem nőgyűlöletről, hanem éppenséggel arról tanúskodik, hogy Karinthy érzékelt az összefüggést nemi és társadalmi, illetve pszichés berendezkedés között. Ha a *Capillária* egésze talán nem is, de egyes passzusai, és különösen a H. G. Wellshez szóló levél-bevezető valóban igen modern, a biológiai esszencializmust elutasító nemiszerep-felfogást tükröz.

„Hatezer éve [...] *ember* alatt öntudatlanul mindig férfit értett a filozófia, irodalom és művészet, még a szociológia is.” [...] És minden megállapításnak férfiszaga lett, és minden törvénynek férfialakja, amibe nem is lehetett belegyömöszölni a nőket. [...] Miután a nőre nem lehetett alkalmazni a

29 Karinthy „nőkérdést” tematizáló novellái többek között: *Ballada a néma férfiakról*, *Esik a hó*, *Az asszony*, *Arabella*.

30 Megyery Sári: *Én is voltam jávorfácska*. Magvető, Budapest, 1979. 400. old.

31 Karinthy Frigyes: *Kötéltánc* (1923). In: Uő: *Regények I. Utazás Faremidóba – Az ezer arcú lélek – Capillária – Kötéltánc*. Akkord, Budapest, 2000.

343. old. A továbbiakban: Karinthy Frigyes, 2000.

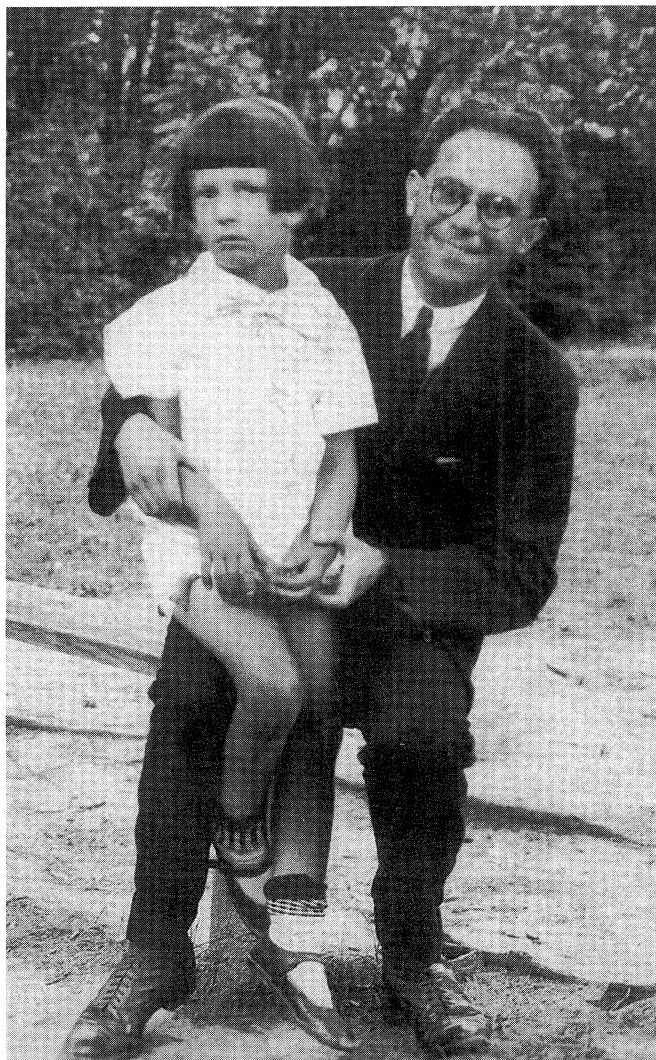
32 Karinthy Frigyes: *Négy notesz és száz noteszlap*. In: Karinthy Frigyes, 1964. 330. old.

33 Uo. 325. old.

34 Halász László: *Karinthy Frigyes*. Szépirodalmi, Budapest, 1972. 105. old.

35 Devecseri Gábor *I. m.* 143. old.

36 Dolinszky *I. m.* 67–72. old.

Cini Ascher Oszkár ölében
Bayer felvétele

*„Gabi, Cini el vannak intézve (Gabi átment
a póton).”*

férfinak mint embernek önmagáról szóló megállapításait, ehelyett kilökték a nőt az önmagát önmagán keresztül megismerő intellektus belső világából, és kicsukták a külső világba. [...] Természetráji fogalommal alakították át, a külső természetbe osztották be, mint valami tüneményt, vagy jelenséget, aminek a titkát (a nő rejtély! Rémes!! Hát akkor a férfi mi az istencsudája?) az emberi (alias férfi) elme van hivatva megfejtani.”³⁷

„Mert minden állat- és növényvilágból vett hasonlattal szemben áll a tény, hogy az ember úgy, ahogy van, eleven társadalmi vonatkozásaival meghatározott eleven alakuló valóság.”³⁸

A nőiséggel kapcsolatos, társadalmi-hatalmi viszonyokra reflektáló gondolatainak megfogalmazásához mintha valóban Böhm Aranka szolgált volna mintául. A nárcisztikus önmaga felé fordulás, a külső megjelenés felértékelődése és „csereértékként” való használata lebilincselő, szuggesztív, de kényszerű és kétélű eszköz volt Böhm Aranka és sok nőtársa birtokában. Ugyanakkor a férfi által elkényeztetett, dologtalan nő elrajzolt képe legfeljebb egy szűk társadalmi rétegre igaz. Karinthy nem tekint munkának a házon belül, nem pénzért folytatott, de sokszor épp annyi energiát igénylő tevékenységet, amelynek során éppenséggel a nő dolgozik a férfiért.

„Az elnyomatás hosszú századai alatt, míg a férfiak dolgoztak a nőkért, a nők, megfosztva a másokért való munka és fáradtság lehetőségétől, kénytelenek voltak önma-

gukkal foglalkozni, aminek az lett a következménye, hogy testileg finomabbak, szebbek lettek a férfiaknál, s így kétségbeesett helyzetükben nem maradt számukra egyéb, mint hogy az élet örömeit élvezzék, anélkül, hogy annak fáradságaiból kivigyék a részüket. [...] A nők kénytelenek voltak abból élni, amiért éltek, hogy tudniillik szeretik és dédelgetik őket, és igyekeznek nekik minél több örömet okozni.”³⁹

Böhm Aranka a kortársak tükrében és kapcsolati hálójában

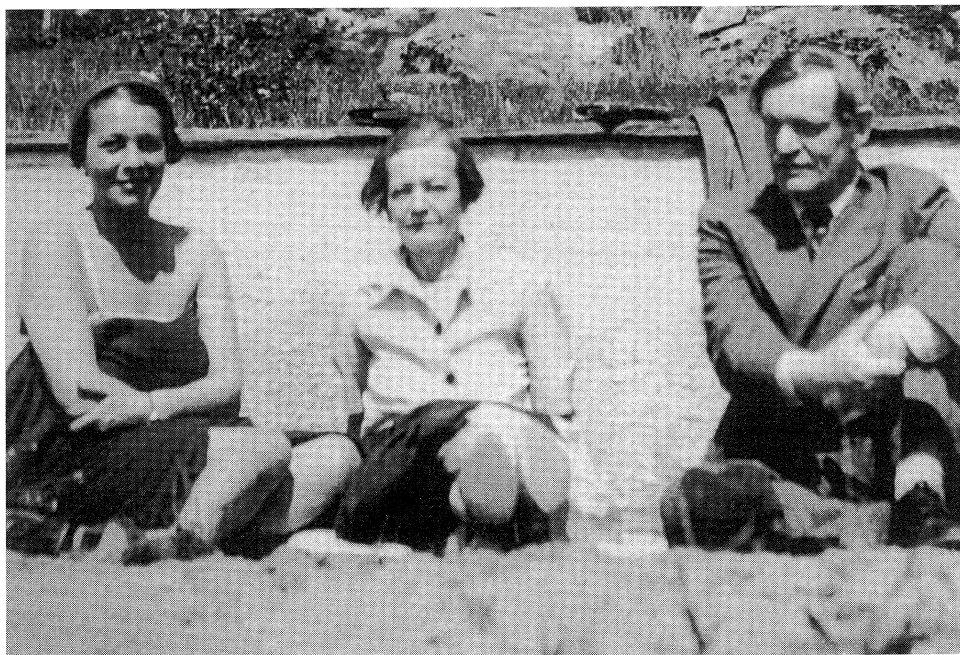
Böhm Aranka személyiségének legmeghatározóbb eleme a róla emlékezők szerint a végletekig fokozott, már-már karikaturisztikus méreteket öltő tetszésvágy, amiről épp ezért nem tudni, mennyi benne az elrajzolás, a stilizálás (meg persze a szerzők saját személyisége és viszonya Böhm Arankához). Visszatérően megemlítődik az állandó hódítás-, elismerés-, figyelemvágy, a szexuális és egyéb élmények hajszolása, a szélsőséges pénzszerzés, az emocionális kiszámíthatatlanság, a kötődés- és leválás-problémák. Ha klinikai terminusokkal vagy diagnózissal akarnánk illetni ezeket a viselkedési jegyeket, egyfelől a mániás feszültségoldási mód, másfelől a nárcisztikus személyiségzavar címkéje merülne fel.⁴⁰ Az alkati hajlamosító tényezőkön és élettörténeti gyökereken túlmutató kulturális keretben értelmezve azt feltételezhetjük,

³⁷ Karinthy Frigyes: Capillária. In: Karinthy Frigyes, 2000. 113–115. old.

³⁸ Uo. 117. old.

³⁹ Uo. 163. old.

⁴⁰ Vö. Czeizel–Erős *l. m.* 162–163. old.

hogy ez a fajta feltűnés- és megerősítés-igény hasonló volumenű önbizalomhiányt kellett hogy ellensúlyozzon. Kosztolányinének egy Judik Etelről szóló Karinthy-jegyzet kapcsán írott érzékeny kommentárja legalább annyira vonatkoztatható vagy legalábbis alkalmazható Böhm Arankára is: „HIÚ – írta róla Karinthy, háromszor alá húzva a szót. Csakhogy minden hiúság egyben kishitűség is, és talán minden női kacérság is az, a gyöngeség érzete, műszóval élve: kisebbségi érzet. Mert hiszen abban a világban, amelyikben a nőnek, ha pénze nem volt, csak a fiatalsága és szépsége jelentett értéket, mit várhatott a már hervadó asszony, négy gyermek anyja, az egyre nagyobb sikereket érő, fiatalabb, felfelé haladó író mellett.”⁴¹

Böhm Aranka Karinthy Gizivel és Frigyessel
1936-ban

*„Hogy Aranka szerette-e és mennyire,
hogyan, azt még ma se tudom.”*

⁴¹ Kosztolányi Dezsőné / m. 49–50. old.

A hódításokkal, féltékeny tévés játsszakkal párhuzamos kóros féltékenysége saját bizonytalanságáról árulkodik, melyet a másik féltékenységének hiánya csak megerősít. („Senki se kényszeríti, hogy belenyugodjék! Ha nem tetszik neki, ne tűrje. Én például az ilyesmit nem tűröm” – mondja Devecserinének.⁴²) Jelen-tős verbális és testi vonzerővel, hatalom-mal bír, amellyel élni és visszaélni is tud. (Devecseriné „a legnagyobb magyar vissza-élőnek” nevezi.⁴³) Ez a kétségtelen ha-talom ugyanakkor kompenzálást is jelent az egyéb (pl. szakmai) területeken szer-zett biztonság és elismerés hiányáért. „Én legalább olyan jó táncosnő lettem volna, mit amilyen jó író maga!” – idézi Kosztolányiné.⁴⁴ Ezt erősítik meg a később egyre sűrűbben jelentkező depresszív tünetek, majd az 1934-es öngyilkossági kísérlet is, miután szembesülnie kellett azzal, hogy ezek az eszközök is veszítettek hatásfo-kukból, s teste egyre inkább korláttá válik.

Amit minden emlékező megemlít: külső megjelenésének kisugárzása, szexuális vonzereje, feltűnési vágya, éles megfigye-lőkészsége és fogékonysága a groteszkre. Kosztolányi Dezsőné a következőképpen írja le mindezt (ugyancsak éles és pikírt) portréjában:

„Afrikai nő. [...] Fekete és fényes. [...] Cruelle. Ez a szenvedélyesen hangzó fran-cia szó jut eszembe róla. Se ruhát, se társadalmi konvenciót nem tűr magán. Egyket-tőre leveszi ezt is, azt is. Ellenben cifrál-

kodni szeret. Még a tudományt (orvosnő) s az irodalmat is úgy használja, mint vadnők a struccotlakat. Ékességül. Férjére halálo-san féltékeny, de nem a szerelmére, nem az alkotására, pusztán a sikerére. [...] Ke-gyetlenül jó megfigyelő, akár egy kamasz. Minden fonákságot azonnal észrevesz és kipellengérez. Meghatódni nem képes, fe-szültséget elviselni nem tud. [...] Ahol megjelenik, csak őrá lehet figyelni, nem tűri, hogy más valakiről vagy másvalamiről essék szó. [...] Sohase depressziós. Abban a pillanatban, amikor egy szerelmi sérelem miatt azzá válhatott volna, leugrott Siófo-kon a második emeletről, s ismét ő került az érdeklődés előterébe. [...] Egyik fő vá-gya pénzt költeni, pénzt szórni. [...] Iroda-lom nem érdekli, a tudományt dicséri, de csak azért, hogy férje foglalkozását lekicsi-nyelje. Ő az irodalom vetélytársa.”⁴⁵

Devecseriné Guthi Erzsébet jellemzése szintén Böhm Aranka megjelenésének fel-villanyozó vonzerejét, különleges erotiká-ját és azt az impulzivitást hangsúlyozza, amellyel tovább fokozta és folyamatosan fenntartotta a külsejével kiváltott figyel-met. Megfigyelőkészsége, emberismerete szintén azt a célt szolgálta, hogy hatással legyen a körülötte lévőkre.

„[G]yönyörű volt, még annál is több: kü-lönös, ingerlő; termete karcsú, nyúlánk; karja, combja hosszú; bőre aranybarna; haja sima szálú, fényes, fekete. Egészben olyan benyomást keltett, mint valami maláji vagy indián vagy mulatt szépség; [...] Egész lé-

⁴² Devecseriné *I. m.* 97. old. (Lásd ezt a párbeszédet: Kosztolányi Dezsőné *I. m.* 101. old.)

⁴³ Uo. 110. old.

⁴⁴ Kosztolányi Dezsőné *I. m.* 108. old.

⁴⁵ Kosztolányi Dezsőné *I. m.* 99–101. old.

nye csupa vitalitás, túlfűtöttség, leplezetlen tetszenivágyás; ahova belépett, ott egyszerűen ő vonta magára a figyelmet, valami villamos légkört teremtett maga körül. [...] Nagyszerű emberismerő volt. Ösztönösen, bámulatos érzékkel tapintotta ki mindenkinek leggyöngébb, legsebezhetőbb pontját, s azt vette célba. [...] Ha figyelmeztették, hogy az illetőt komolyan megsértette, vállat vont: »Nem baj, akkor főzöm meg, amikor akarom.«⁴⁶

Németh Andor és Déry Tibor a hatás alatt álló férfi szemszögéből mutatják be Böhm Arankát: „Milyen szép volt, milyen félelmetes, milyen tilalmas és milyen vonzó az a vértelen hindu-arc a koromfekete hajkoszorúval a kórházi ágyon!”⁴⁷

„Beszívtam felém hajló negroid arcának illatát [...]. Az arca kerek [...], bőre sötétbarna, szeme beható, erős csillogása folytán nagyobbak látszott, mint amilyen volt, nagy, vastag ajkú száján jól ki lehetett venni az arcpirosító el nem dörzsölt apró rögeit a bőr hajszálrepedéseiben: egy illatosított primitív néger kisplasztika. [...] Ha feldühödött, szépsége szikrázott, elméje is, mindkettő legnagyobb teljesítőképességre emelkedett. Kipiruló mesztic arcával, fekete szemével [...], hullámozó keblével, rövidre vágott haját hátra-hátravetve, ellenállhatatlan volt. [...] Aranka testének ellenállhatatlan nemi sugárzása s vele feleselve borotvaéles, gúnyos szelleme olyan párbeszédet folytatott, amelyet a kiművelt emberfő is tetszéssel hallgathatott [...].”⁴⁸

Mind a négy portréban megjelennek az Arankát afrikai, maláji, indián, mulatt vagy hindu szépséghez hasonlító kitételek. Az „egzotikus”, ismeretlen Másik tilalmassága, félelmetessége és vonzása erősen benne van a kultúrában. Füst Milán egy levelében felidézi Aranka kommentárját a férfiak udvarlására vonatkozóan. „Erről eszembe jut Karinthy Aranka, aki egyszer megmutatta, hogy udvarolnak a férfiak: »Lihegnek – azt mondja –, nagyon lihegnek, imádom, imádom, suttogják az imádott nőnek, miközben máris az asztal körül szaladnak utána, és kezdik kigombolni a nadrágjukat.«”⁴⁹ A groteszk, szinte bohózszerű képből úgy tűnik, Aranka meglehetősen ironikusan szemlélte az általa kiváltott hatást, és azt a rituálét is, amit a nyers szexualitás köré épült gesztusok hordoznak. Az idézet a szexualitással kapcsolatos frivol és szabad beszédről, s a fonákságok megragadásához való érzékéről is tanúskodik, amire Kosztolányiné jellemzése is utal.

A Hadik kávéház, mely a húszas években a Karinthy-házaspár törzshelye lett, állandó társaságot vonzott, s ebben Böhm Aranka legalább akkora vonzerőt jelentett, mint Karinthy, ha más altársaságnak volt is a központja. A kávéház a magán- és társasélet, az aktuális köz- és magánügyek azonnali és intenzív megtárgyalásának színtere volt, a kitágult otthon, amely strukturálta a napot és az odajárók életformáját. A két háború közt a nők is egyre gyakrabban vették

⁴⁶ Devecseriné / m. 96. old.

⁴⁷ Németh, 1942. 167. old.

⁴⁸ Déry Tibor: *Élet nincs*. Szépirodalmi, Budapest, 1969. 346., 366. old. A továbbiakban: Déry, 1969.

⁴⁹ Füst Milán levele ismeretlennek, Budapest, 1941. október 27. In: Füst Milán *Összegyűjtött levelei*. S. a. r. Szilágyi Judit. Fekete Sas, Budapest, 2002. 362. old.

birtokba, akár férfikíséret nélkül is, a társas érintkezésnek ezt a félig nyilvános terét.⁵⁰

„A Hadikban öt óra körül kezdődik a rendelés, a hivatalos óra. Addigra rendszert be is szállingóznak a törzstagok (előbb rendszerint csak a nők, a férfiek később érkeznek): Karinthy Aranka, Klug Böske, Kondor Livia és én. Azonkívül olykor a szintén szomszédos utcákban lakó – még vagy már nőtlen – férfiak, mint Surányi Miklós, Somlyó Zoltán, Nagy Zoltán, Déry Tibor, Aszlányi Károly. Gyakran benéznek Buda más tájaira való tiszteletbeli tagok: Tersánszkyék, Kosztolányiék, Tóth Árpádék, sőt pesti illetőségűek is, mint Füst Milán, Nagy Lajos, Hunyady Sándor, Turcsányi Elek, Heltai Jenőék, Howard-Rejtő, Nótiék, Ascher Oszkár, továbbá Aranka leánykori barátnői, férjekkel vagy férjek nélkül: Hisz Mancsi, Bárdi Erzs, [...] Koch Rózsi [...] testvérhúgával, Lilivel, és még sokan mások. Néha öten ülünk a törzssasztalnál, néha tizennyolcan. A kávé förtelmesen rossz, néha csaknem ihatatlan. De hát nem is a kávé itt a csáberő. [...] Előzőnlőtük, kisajátítottuk, elfoglaltuk ezt a senki földjét, amely klub-jellegűvé, második otthonunkká vált. Az, hogy odajártunk, cezúrát iktatott a délután és az est órái közé, ritmust adott a napnak, bizonyos tekintetben szabályozta életmódunkat.”⁵¹

A tízes évek irodalmi kávéháza, amit a New York testesített meg, abban a formában már nem létezik, a kávéház „polgáribb” terep lett, ahol az írók mellett orvosok, ügyvédek és nem utolsósorban írófe-

leségek töltik életük jelentős részét. A kávéház a szóbeliség terepe is. „A hely, ahol a szó szétszóratása megtörténik: a kávéház. [...] mindenkori *hely*, mozgatható toposz. Akárhon a személyes kapcsolatok azilumává [válnak] a társadalmi élet elvont közösségi terével szemben.”⁵²

Déry Tibort a páholy sajátos „antropológiája”, „nyelvjárása”, utalásai, közös nyelve ragadja meg, és az a nem hagyományos szalonjelleg, amely elsősorban a magánügyek „kibeszélésére” szolgáló gyermeki közeget jelent, de amelyben a legközönségesebb pletykákat is áthatja és megemeli a kreativitás, a szellemesség, a játékosság, a kimondás szabadsága.

„A Hadik kávéház foglalt páholya számomra egy tropikus sziget volt Pest úgy, ahogy ismert hullámverésében: bennszülöttei, s vissza-visszatérő átutazói egy külön nyelvjárást beszéltek [...], játékaik egy szabad akaratból meghosszabbított gyermekkort folytattak, a páholy erotikája éjszakai álmaimat. [...] A Hadik kávéház azért is vonzott, mert [...] azzal az eleven szellemi nyüzsgéssel kínált, amely távolról a 18. századi francia irodalmi szalonokra emlékeztetett, kicsinyesebb pesti méreteken persze. [...] Nem irodalmi problémák megoldására gyűltek össze, hanem játékra, pletykára, malackodásra, K.-hoz fűződő barátságuk ürügyén, valójában Aranka és barátnői kedvéért.”⁵³

A Hadik-páholy közönsége többé-kevésbé állandó volt, férfiak és nők félig-meddig elkülönült közösséget alkottak benne, s ez a

⁵⁰ A nők és a kávéház kapcsolatáról lásd Varga Éva: *Hölgyközönség a pesti kávéházakban. Budapesti Negyed*, 1996/2–3. 69–93. old.

⁵¹ Devecseriné *l. m.* 150–151. old.

⁵² Dolinszky *l. m.* 158. old.

⁵³ Déry, 1969. 338–340. old.

térbeli elrendeződésben is érzékelhető volt: „A páholyban jobbra hölgyek szorongtak, barna és szőke hajúak, fitosak és piszék, szemmel láthatólag egymás dolgaival elfoglalva, és ügyet sem vetve azokra a férfiakra, akik a páholy szélén tanyáztak, mintegy keretet alkotva a nők csokra körül.”⁵⁴

A páholy sajátos „szociometriai hálót” testesített meg, központtal és perifériával, nyílt és rejtett (vagy félig rejtett) szálakkal, kapcsolatokkal. (Németh Andor regénye címében – *Egy foglalt páholy története* – is utal erre a szimbolikus színhelyre.) A kávéház társadalmi hierarchiáktól mentes helyén másfajta erővonalak hoztak létre dinamikát – a vonzalmak, ellenszenvek, indulatok, a féltékenység és rivalizálás. A hálózatban Aranka képviselte a szociális és erotikus központot, Karinthy inkább szellemi-szimbolikus centrum volt.

„Első, s mint rövidesen rájött, alapjában téves benyomása az volt, hogy a társaság tiszteltelenül, sértően, lekicsinylően bánik Titusszal. Leintették, a szavába vágtak, tovább beszéltek a feje felett. Hónapok múlva értette meg csak, hogy a körnek mégis ő a központja, ha nem is köztük élő valóságában, hanem csak képletesen. A látható központ Aurélia volt. Ő volt az összetartó, ám a közösség Titusz szellemének materializációja volt, úgy, hogy aki a körbe került, az bizonyos igen emberi értelemben egy lett vele. [...] a Tituszt megillető szeretetet és hódolatot Aurélia zsebeli be, méghozzá olyan önérzétesen, mint aki igényt tart rá.

[...] Ezt azonban olyan szeretetreméltóan gyakorolta, hogy lehetetlen volt megtagadni tőle a hódolatot.”⁵⁵

Aranka elsősorban a női háló központja, saját udvartartással, uszályal vagy „testőrgárdával”: „[N]emcsak az uszály jelent meg teljes számban, hanem az uszály közeli és távolabbi kapcsolatai is, úgyszólván mindenki, aki megfordult a Beleznaiban. [...] Auréliát állandóan testőrgárdája vette körül – Lídia, Terka, Náncsi, Eppingerné, Weisz doktor, Karsainé és Mohácsi Lili...”⁵⁶

„Ott volt Aranka, a királynő, udvarhölgyeivel, Devecseriné Guthi Erzsébettel, Kondor Líviával és Klug Bözsivel. Ott volt Karinthy, a főisten, az udvartartásával.”⁵⁷

A Gordon Ibi epizód

1927 körül a rejtvénykészítő, Karinthy-rajongó Grätzer József jelentkezett Karinthy-nál titkárnak. Mindenáron rendezni igyekezett az író adósságokkal és időzavarral terhelt életét. Ebbéli igyekezetében egészen odáig ment, hogy Karinthy válását is kész lett volna megszervezni, ugyanis Böhm Arankát is a rendszeres és átlátható íróéletforma akadályának látta.⁵⁸ A Máramaros-szigetről származó, irodalomszerető, verselgető Róth Izsákné Gordon Ibolykát saját menyasszonyaként mutatta be Karinthy-nak. A nőt Aranka is kitüntető kedvességgel és kissé leereszkedő pártfogással fogadta; nem tekintette vetélytársnak a „Petőfi Sa-

⁵⁴ Németh, 1942. 33. old.

⁵⁵ Uo. 38–39. old.

⁵⁶ Uo. 143. old.

⁵⁷ Karinthy Márton *l. m.* 1. k. 161. old.

⁵⁸ Erről lásd Karinthy Ferenc: A titkár. In: *Uő: Baracklekvár és más történetek*. K.u.K., Budapest, 2001. 30–42. old. A továbbiakban: Karinthy Ferenc, 2001.

roltának” csúfolt vidéki nőt. Karinthy azonban „tüzet fogott”, bár kissé maga is szította a lángot. Az érte feltétel nélkül rajongó nő vonzalma gyógyírt is jelenthetett a házasságában kapott sebekért.

Viszonyukra azonban fény derült, Németh Andor dokumentumregénye szerint maga Gordon Ibi vallott színt. „Másnap a menyasszony felhívta Auréliát, mindent bevallott. Aurélia megpofozta a titkárt, a nőt kitiltotta a Beleznaiból; Tituszt megtépázta és összekarmolta, Titusz elutazott a nővel.” Karinthy Bécsbe ment Ibolyával – feltehetőleg részben ez idő alatt zajlott Böhm Aranka viszonya Déry Tiborral. Karinthy valóság-gá vált hűtlensége természetesen feszültséget okozott Arankában, ugyanakkor egyfajta szublimációs készletet is jelentett. Nagyobb figyelmet tanúsított a gyerekei iránt, család miatt letartóztatott bátyja ügyében rohángált, és tanulni kezdett. Németh Andortól francia órákat vett („Nehéz könyveket fogunk olvasni”), és ekkor folytatta félbemaradt pszichiátriai tanulmányait is. Karinthy hamarosan visszatért Bécsből, és „csöndben kibékültek”.⁵⁹ Gordon Ibi iránti vonzalmát *Pitypang* és az *Almafa* című verseiben örökítette meg.

Elias Canetti *A hallás iskolája* című önéletrajzában szerepel egy 1927 körülre datált epizód az ekkor Bécsben élő és Canettivel jó barátságba került Gordon Ibiről. (Egy év után Ibi Berlinbe ment, az ő invitálására érkezett oda Canetti is.) Canetti jellemzése figyelemreméltó: Gordon Ibi

egy-egy karaktervonásai feltűnően emlékeztetnek Böhm Arankára.

„Gordon Ibiben az vonzott, hogy olyan okos és olyan jó kedélyű. [...] Maillol nőalakjaihoz hasonlított, parasztosan telt, mégis klasszikus idomaival, arca olyan volt, mint egy mosolygó, érett gyümölcs. Bármilyen össze nem illőt, bármilyen groteszket vett észre, azonnal lecsapott rá. Könnyörtelennek vélhette volna az ember, csakhogy Ibi önmagához is éppoly könnyörtelen volt, mint másokhoz. [...] Minden, ami a származással, a renddel, a szabályos mindennapi élettel függött össze, nyomtalanul lepergett Ibiről. [...] Szülőhelyének a Kárpátok lábánál fekvő kelet-magyarországi Máramaros-szigetnek a nevét is csak azért jegyeztem meg, mert a német Marmor-ra emlékeztetett: a márványra, amelyből Maillol kivészte Ibi alakját. Eredeti vezetéknéve, a Feldmesser [...] Ibit feszélyezte, talán a családja miatt, amelyről semmit sem tudtam. Költőnként lévén, felvette a Gordon nevet, ezt szerette, úgy éreztem, ez az egyetlen személyes jellegű dolog, amit hajlandó megőrizni.”⁶⁰

A Karinthyval való megismerkedés felidézésében megjelenik Böhm Aranka mint szép és impulzív feleség alakja is, aki mellett kitartva Karinthy végül radikálisan szakít Gordon Ibivel. Az Ibi mellé rendelt testőr (Németh Andor?) némileg bohózatba illő; segítségével az író talán nemcsak Ibi visszatértét igyekezett megakadályozni, de saját magát is védte. A történetben

⁵⁹ Karinthy Márton *I. m.* 1. k. 148–152. old.

⁶⁰ Elias Canetti: *A hallás iskolája*. Európa Kiadó, Budapest, 1990. 283. old.

Böhm Aranka ifjúkori arcképe

*„... minden hiúság egyben kishitűség is, és talán
minden női kacérság is az...”*

kissé keverednek az események és dátumok (Aranka öngyilkossági kísérlete csak 1934-ben történt).

„Budapestén találkozott Karinthy Frigyessel, egy szatirikus íróval, aki hazájában hírességnek számított; én nem olvastam tőle semmit, amit Ibi mesélt a műveiről, az Swiftre emlékeztetett. Ibi az író barátnője lett, verseket írt, amelyek tetszettek Karinthy-nak [...]. Karinthy felesége, Aranka, egy heves vérmérsékletű, cigányosan fekete szépség, Ibi elmondása szerint féltékenységeiben a harmadik emeletről az utcára vetette magát, de valami csoda folytán életben maradt, bár súlyos sérüléseket szenvedett. Kétségbeesett cselekedete annyira megrendítette Karinthyt, hogy elhatározta, azon nyomban szakít Ibivel, és hogy megmentse felesége életét, száműzte Ibít Budapestről és Magyarországról. [...] A híres író testőrül rendelte mellé legmegbízhatóbb barátját. Ennek kellett vigyáznia, nehogy Ibi visszazökjön Magyarországra.”⁶¹

Németh Andor a házastársak kapcsolatán belül véli megtalálni a magyarázatot Karinthy és Aranka hűtlenségére. A félrelépés szerinte nem a kapcsolatból való menekülés jele, hanem éppenséggel a másíknak szóló, a másíknak megtartását célzó játszma, lecke vagy félelemből fakadó védekezés volt.

„Minél tovább tűnődött a dolgon, annál határozottabbá alakult az a meggyőződése, hogy Titusz nem felelőtlenül csapodárkodott, hanem magas, előkelő, mondhatni

nemes és morális célzattal. Ha nem is egészen úgy, de ugyanazzal a szándékkal alázta meg Auréliát, mint Petrucchio Makrancos Katát.”⁶²

„Aurélia szertelensége talán nem is annyira hetvenkedés volt, mint védekezés. Talán csak félt, hogy elveszíti Tituszt. Ezért ingerkedett, játszott, hogy Titusz ne lehessen benne soha egészen biztos.”⁶³

A Déry-viszony

Böhm Aranka negyvenedik éve felé közeledve egyre erősebben szorongott az öregedéstől. Attól, hogy elveszíti azt az alapvető eszközt – szexuális vonzerejét, megjelenése szuggesztív hatását –, amivel figyelmet, szeretetet, intimitást, saját létének igazolását nyerheti el. Ezt tükrözi Déry Tiborral való viszonya, különösen annak utolsó időszaka. Ez a viszony 1928 körül kezdődött és 1931-ig tartott, nagyjából teljes nyilvánosság mellett (valószínűleg Karinthy is tudott róla).⁶⁴ A Hadik kávéház közönsége, Aranka „udvartartása” meglehetősen frivolsággal asszisztált a kapcsolathoz. A szeretők körül kissé ellentmondásos szerepet töltött be Németh Andor – egyfelől Aranka közvetítője, fedezője, ugyanakkor Karinthy elkötelezettje és Déry intellektuális vetélytársa is volt. Rendszeresen voltak együtt négyesben (Böhm, Déry, Németh Andor és barátnője, Lili), jártak például

⁶¹ Uo. 284–285. old.

⁶² Németh, 1942. 77. old.

⁶³ Uo. 81. old.

⁶⁴ Kapcsolatuk Déry szemszögéből megírt történetét lásd: Déry, 1969. 334–393. old. Nemrég az eredeti, még több intim részletet tartalmazó

naplójegyzet is napvilágot látott: Déry Tibor: *Zaklatott szerelem. Feljegyzések 1927.* In: Uő.: *A halál takarítónője a színpadon. Cikkek, nyilatkozatok, jegyzetek 1921–1939.* S. a. r. Botka Ferenc. Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest, 2004. 192–224. old.

Pollacsek Cecil mama neves szalonjában is, ahol Déry „operettszereplőknek” érezte magukat.⁶⁵

A feltűnés keresésének és örömének az erotikus exhibíció izgalma is része volt. „Szerette a nyilvánosság veszélyét, izgatta a mások előtti szeretkezés lehetősége” – írja Déry. A kapcsolatot Déry önéletrajza szerint kiszolgáltatottság, folyamatos bizonytalanság, úzottság jellemezte, melynek eleinte ő volt a szenvedő alanya, de az évek során egyre erősebbé vált Aranka kiszolgáltatottsága, féelme az öregedéstől, pontosabban attól a veszteségtől, amit az öregedés számára szimbolizált. Déry (hasonlóan Németh Andorhoz) felveti, hogy Aranka viszonya talán csak bosszú volt Karinthy hűtlensége miatt Gordon Ibivel; egymással akarta féltékennyé tenni férjét és Déryt, s ezzel biztosítani saját pozícióját. „[F]érjét velem, engem férjével óhajt féltékennyé tenni, mindkettőnket pedig valamennyi, a láthatáron felbukkanó, majd alámerülő férfival.”⁶⁶

„Nem szerelmi vágyaiban volt telhetetlen, az ember legveszélyesebb s termékenyebb ösztönével elsősorban hódításra és hatalomra tört. [...] Házasságát ingatagnak, önmagát kiszolgáltatottnak érezve – okkal, ok nélkül –, szerelmünk első korszaka is már ezzel a rejtett motívummal nyitott: Arankának az öregedéstől való kóros féelmével. Női becséért tartották el – házasságban; ha amaz devalválódik, ez meg felbomlik, mihez kezd? Díszei hulltával

kenyere is elfogy. De inkább: kenyere fogytával díszei is hullanak. Egykor orvosnak készült, most tíz évvel később – talajt a lába alá – lassanként letette még hiányzó orvosi vizsgáit, még a mi lágymányosi szobánkba is elhozta vaskos belgyógyászati könyveit, hogy ölekezésünk s a parizeres zsemlye elfogyasztása után hallgassam ki; meg is szerezte a doktorátust, de ez mit sem változtatott meg nem szűnő szorongásain.”⁶⁷

A kapcsolat egyre zaklatottabbá, ingatagabbá válik. Aranka külföldről ír kétségbeesett leveleket azzal, hogy válni akar, nem bírja tovább. Berlinből azt írja, bele szeretett valakibe, az elől menekült oda. Déry odautazik, és első szeretője, Z[uchmann] Béla hegedűművész ágyában talál rá. Ezzel ér véget a viszonyuk. Böhm Aranka elmélyülő szorongásait mutatja egy négy-öt évvel későbbi (utolsó) Déryhez írt levél, saját nevére nyomtatott recepten, amelyet öngyilkossági kísérletét nem sokkal megelőzően írhatott, s melyet Déry idéz: „Férje beleegyezett abba, hogy Bécsbe meneküljön szeretője elől, pszichoanalitikus kezelésre. Megalázott, öregedő, szenvedő, jajgató asszony, segítsek rajta! Kórképe félreismerhetetlen, kényszerképzetes neurózis; ha a maga paciense lehetne, meg tudná gyógyítani magát. Szeretőjét unja is, le is nézi, de nem tud nélküle élni. Reszket, ha nem látja. Utcán, ha autóbuszra száll, utánaszalad a busznak. Munkáját hanyagul, lelkiismeretlenül végzi, öl-

⁶⁵ Lásd Déry Tibor: *Pesti felhőjáték*. Budapesti Irodalmi Intézet, Budapest, 1946.

⁶⁶ Déry, 1969. 365. old.

⁶⁷ Uo. 383–385. old.

tözékére nem vigyáz, rendetlen, nem festi magát, azt mondják, mindig lehorgasztott fejjel jár, reszket a keze. Írjak!”⁶⁸

A „kényszerképzetes neurózis” öndiagnóza vitatható; a leírt tünetek inkább depresszióra utalnak. Persze a szindróma összetettebb is lehetett, és hetven év távlatból, írásos jegyzetekre támaszkodva bármiféle diagnózis felállítása kényes és kockázatos. A feszült lelkiállapot 1934 nyarán tetőzik, amikor Böhm Aranka akkori szeretőjével – Garai Pubival, Gombaszögi Frida fiával – való szakítását követően leveti magát a siófoki Vitéz Panzió emeletéről. A szerelmi csalódás volt tettének felszíni oka, de feltehetőleg egy mélyebb és hosszabb ideje tartó önértékelési krízis, a saját vonzerejében, értékeiben való elbizonytalanodás volt az, ami – egyéb megküzdési stratégiák és csatornák híján – az önmaga ellen irányuló agresszióba torkolt. Néhány zúzódással megúsza az ugrást, amelyet talán inkább figyelemfelhívási kísérletnek, *cry-for-help*-nek szánt; hathetes lábadozása alatt Karinthy mindvégig mellette volt. Öngyilkosságról beszámolt a sajtó is. A *Pesti Napló*⁶⁹ és az *Az Est*⁷⁰ „súlyos szerencsétlenségről”, „balesetről”, a nagyváradi *Napló* azonban egyértelműen öngyilkosságról írt. Mint „Ady múzsáját” emlegeti Böhm Arankát, és az okokat is boncolgatni próbálja:

„... a házasság mennyire volt harmonikus, azt a külvilág nemigen tudhatja. Böhm Aranka típusa a háborús nemzedéknek,

rendkívül kiélezett idegzetű, és a kor összes áramlatait magán keresztülvezető egyéniség. Néhány évvel ezelőtt letette az orvosi vizsgát, rendelőt nyitott. Biztos, hogy ez a rendelő sem ment úgy, ahogy remélte, bár széles ismeretségi köréből elég jelentős páciéntúrája keletkezett. [...] nélkülözte azt a lelki összhangot, amely átszűrte volna az élet egyéb, materiális bajain.”⁷¹

Kosztolányiné értelmezése némileg árnyalja a képet; szerinte az öngyilkossági kísérlet legalább annyira Karinthyra szolgált, mint a szeretőnek. Németh Andorhoz hasonlóan ő is úgy érzékeli, hogy a hűtlenség saját házassági játszámjuk, s paradox módon egymáshoz való kötődésük része volt. „Ez a boldogtalan asszony valaki más miatt követett el öngyilkosságot, legalábbis az eset külső képe ezt mutatta, de Karinthy tudta, hogy »minden másképpen van«, s azt is, hogy az a sok másképp is még másképpen van, s ha a valódi okokat és összetevőket mind ki akarnók deríteni, sok, nagyon sok munkánk lenne, s még azzal sem fedhetnők fel a teljes igazságot.”⁷²

Szakmai szálak

Böhm Aranka szakmai élete, (orvosi, páciensi) kapcsolata a pszichoanalízissel csak hézagosan feltárt. Orvosi tanulmányait félbehagyta, és csak jóval később, Karinthyval való házassága idején, 1932-ben, azaz majd

⁶⁸ Uo. 392. old.

⁶⁹ *Pesti Napló*, 1934. július 29. 11. old.

⁷⁰ N. N.: Karinthy Frigyesné súlyos balesete. In: *Egyfűlű kosár. Karinthy Frigyes szerelmei*. Írta és válogatta: Fráter Zoltán. Holnap, Budapest, 2007. 277. old. (Első megjelenés: *Az Est*, 1934. július

31. 8. old.)

⁷¹ N. N.: Miért lett öngyilkos Karinthy Frigyes felesége? Ady múzsájának tragédiája. Uo. 278–280. old. (Első megjelenés: *Napló* [Nagyvárad], 1934. augusztus 7. 2. old.)

⁷² Kosztolányi Dezsőné *I. m.* 125. old.

Böhm Aranka sítúrán

*„Jelentős verbális és testi vonzerővel, hatalommal bír,
amellyel élni és visszaélni is tud.”*

negyvenévesen szerezte meg az orvosi diplomát. 1913 őszén, még Kertész Tivadarral való házassága előtt (de talán már az ő hatása?) kezdte meg orvosi tanulmányait a Budapesti Királyi Magyar Tudományegyetem orvosi karán. 1918-ban első orvosi szigorlata letétele után kapta meg végbizonnyítványát. A szigorlatot „jó” eredménnyel tette le, igaz, három részletben, „igazolt” elmaradások után (az élettani és a kémia szigorlat betegség miatt húzódozott). Ezután hosszú időre abbahagyta tanulmányait, és a két további szigorlatot és szakmai gyakorlatot csak 1930-ban abszolválta, s végül 1932-ben, 39 évesen szerezte meg az orvosi diplomát. Nem véletlen, hogy épp ekkor folytatta és fejezte be az egyetemet. A tanulás kitörési csatornát jelenthetett erősödő személyes szorongásaiból, amelyekhez házassága válsága és a Déry-viszony viharai, majd a Déryvel való szakítás szintén hozzájárult.

A dékáni hivatal vonatkozó dokumentuma szerint: „Karinthy Frigyes Ernőné Böhm Aranka (1893. júl. 17. Ipolyság, Hont m.) felavattatott 1932. év július hó 25-én.” Második szigorlatát elégséges eredménnyel zárta, a harmadikat jó jelzéssel, ezen belül elmegyógyászati szigorlatára kitűnőt kapott. A vizsgáztató Schaffer Károly, a szigorlati bizottság elnöke Moravcsik Ernő volt.⁷³

Pszichiáteri gyakorlatát az orvosi egyetem Elme- és Idegkórtani Klinikáján folytatta, és diplomája megszerzése után is dolgozott a Balassa utcai klinikán. Hogy

pontosan meddig, arról nem találtam adatot. A dékáni hivatal mutatókönyvében nem szerepel, hogy hivatalosan felvették volna a klinikára. A klinika kórrajztárában őrzött 1930-as évekbeli kórlapok között kutatva egyetlen helyen találkoztam Böhm Aranka névvel. Egy *dementia senilis*szel diagnosztizált beteg anamnéziséét és talán kezelését is folytatta.

Magánrendelőt is nyitott, ahol meglehetősen rapszodikusan rendelt, pácienseiről szinte semmit nem tudni. Állítólag analizálta Nóti Károly kabaré- és filmíró. Egy beszédes anekdota szerint egy rendelési időben megjelent betegnek, aki délutáni álmából zavarta fel, azt javasolta, hogy ha beteg, akkor menjen orvoshoz.⁷⁴ Karinthy Márton közöl egy meglehetősen érdekes levelet, amelyet egy volt nőbetegétől, Konkoly Máriusznétól kapott 1940 körül. A levél rajongó, egyszersmind segélykérő, és arra utal, hogy Böhm Aranka iránt feltehetőleg a nők sem voltak közömbösek. Nem tudni, válaszolt-e neki Aranka, mi lett a további sorsa.

„Nem tudom, hogy szólítsam meg, és hogy egyáltalában meg szabad-e nekem írnom ezt a minden valószínűség szerint exaltált és különös levelet. [...] Belőlem egy szó nem sok, annyit sem lehetett volna kihúzni, ha Maga nem az, aki. Én pillanatok alatt meglátom azt, aki nekem *kell*. Férfi sajnos nekem már nem kell. Én néhány nőt szerettem életemben nagyon. Most már nagyon régen senkim sincs, akivel beszéljek igazán és őszintén. [...] Oly jó len-

⁷³ SOTE Levéltára. Egyetemes orvosdoktorok aranykönyve, 1926–1990. 218/1932.

⁷⁴ Karinthy Márton *l. m.* 1. k. 278. old.

ne, ha megérezné, hogy mennyire kell nekem *valaki*, és ez a valaki nem lehet jobb számomra, mint Maga, »Aranyvirág«.”⁷⁵

1936-ban a bécsi ideg- és elmeclinikán képezte tovább magát, amelyet Otto Pötzl bécsi pszichiáter professzor vezetett. „Ott-hon vacsorázom, Cinivel január óta legény-életet élünk, édesanyja Bécsben freudizmust tanul, és a Wagner-Jauregg klinikáján neurológiát gyakorol.”⁷⁶ Analízisbe járt Pesten és Bécsben is, melyet Karinthy betegségek szakított félbe. Bécsi tartózkodásának egyelőre nem sikerült ottani nyomaira bukkanni.

Karinthy a jelek szerint támogatta felesége szakmai képződését. Bár Böhm Aranka Bécsből írt levelei nincsenek meg, Karinthy reakciói egyrészt saját megerősítő szerepéről, másrészt arról is árulkodnak, hogy a szakmai gyakorlathoz Aranka részéről sok bizonytalanság, ellenérzés, görcs kapcsolódott.

„Kedves Aranka, rosszul teszi, ha (mint látom) kényszernek vagy pláne »száműzetésnek« fogja fel ottani tartózkodását. Ez se nem kényszer, se nem száműzetés, minden pillanatban azt kell éreznie, hogy önkéntes jószántából csinálja, amit csinál. Bár én volnék, mostani életemhez képest, effajta kényszernek vagy száműzetésnek kitéve – úgy értem, hogy *csak* magammal, magamért tehetnék valamit, akármely szűkös körülmények közt. Maga azt teszi, amit jónak lát a jövő érdekében. Ha akarja, ottmarad, ha akarja (vagy nem látja előnyösnek), nem marad ott. [...]»

Nézetem szerint (objektíve) jobb volna magának *tényleg* kitanulni valamit, ha már belekezdett. De ez se törvény. Semmi se törvény. Semmit se kell túl görcsösen csinálni, se sírni, se nevetni – »laza lelki tartás«, ez az új elvem.

Barátnőiről semmi újságot nem tudok mondani. Egymásról és magáról is úgy beszélnek, mint eddig, de az »eredmény« határozottan imponál nekik.”⁷⁷

Böhm Aranka Karinthy műtétje után állást keresett, ebben az anyagi kényszer, de az ambíció is hajtja; valami többet akar, mint a „privát mamuskaélet”. Kialakult egyfajta szakmai identitása, elhivatottsága, vannak tervei, de ezeket csak töredékesen valósítja meg. Amerikában élő barátnőjének, Bergmann Terkának írott levelében szóba kerül a kiutazás és az ottani munkavállalás lehetősége is, ez azonban csak Karinthy halála után valósul meg.

„Próbáltam itt álláshoz jutni, lejártam a két kis piskótalúdtalpamat, de hiába. Könnyebb miniszterelnökké lenni, mint a Maviban [?] vagy obbaban [?] egy segédorvosi álláshoz jutni. Ez nagyon elkeserít, mert azért Frici munkaképessége csökkent, és viszont legalább ugyanannyi kell, mint azelőtt. Közben szakorvos lettem, de hiába. Szóval, drága édes Terkám, akit egy percre sem felejtettem el, mennék Amerikába, rohannék, ha az az állás komoly volna. Az útiköltséget és a szükséges 200 Dollárt meg tudom szerezni. A Hollós dr.-nál érdeklődtem, nagyon dicsérte azt a dr. Lorándot, és ezzel a levéllel egy időileg írok

⁷⁵ Uo. 301–302. old.

⁷⁶ Karinthy Frigyes: *Utazás a koponyám körül* (1937). In: Uő.: *Regények II. Utazás a koponyám körül*. Akkord, Budapest, 2007. 15. old. A továbbiakban:

Karinthy Frigyes, 2007.

⁷⁷ Három levél Arankához. In: Karinthy Frigyes, 1964. 590–591. old.

neki is. De nem ártana, ha te beszélnél vele személyesen. Mondd meg neki, hogy Pesten és Bécsben dolgoztam elmeklinikán, *elmeorvos* vagyok, jól beszélek angolul, németül és franciául. Sajnos a pszichoanalízist abba kellett hagynom a Frici betegsége miatt, körülbelül 4 hónapig csináltam, és most olyan az anyagi helyzet, hogy nincs az én taníttatásomra havi 400-500 shilling, amire feltétlenül szükségem van, ha Bécsben élek. Egy ilyen nagy tervre, mint New York, meg tudom főzni a Gombát, de Bécsre nem. Igazán, csak az öngyilkossággal egyenértékű privát mamuska élet marad számomra, ha nem mehetek ki, mert még ingyen se engednek dolgozni a klinikán. [...] Frici e percben Kosztolányi Ilona könyvét olvassa Kosztolányiról. Fantasztikusan jó, megpukkadok az irigységtől, komoly, nagy írás. Ezt se hittük volna.”⁷⁸

Karinthy halála

Karinthy betegségének kezdete idején, 1936-ban Aranka Bécsben dolgozik a Pötzl-klinikán. Amint erről Karinthy az *Utazás a koponyám körül*-ben is beszámol, agydaganatát Otto Pötzl diagnosztizálja. Aranka asszisztál, aggódik, gondoskodik, és ahol lehet, hangsúlyozza saját szerepét.

„Őnagysága szobát vett ki a Cosmopolitan Panzió-ban a Nybro-Gatanon. Tíz óra felé naponta bejött a kórházba, és késő délutánig ottmaradt. [...] Mint szakmabelit,

őnagyságát különben szívesen fogadták az orvosok: már az első nap büszkén mesélte, hogy a tanár meghívta műtéteihez, és nagyon kedvesen magyarázott neki.”⁷⁹

Kapcsolatuk utolsó, a műtét utáni két évének értékelése szempontjából sokatmondó egy másik Bergmann Terkához írt levél. Böhm Aranka szavaiból úgy tűnik, Karinthy betegségével nyugalmasabbá, egymásra figyelőbbé, gondoskodóbbá vált a viszonyuk. Aranka felfedezte és értékelni kezdte magában a hagyományosabb, gondoskodó társ szerepét férjéhez és gyermekeihez való viszonyában is.

„Ez az utolsó két év, ha nem is volt harmonikus, de megenyhült. Az ő betegsége hozta vagy az öregség, nehéz megállapítani, de tény, hogy nagyon egymásnak éltünk, tiszta a lelkiismeretem, soha két év alatt komolyan meg nem bántottam és meg nem szégyenítettem. Meg kell örülni!”⁸⁰

Karinthy halála ugyanakkor az emlékezők szerint mégiscsak egy „hagyományos” veszekedést követően következett be. Karinthy Ferenc regényesített memoárja, melyben persze nyilvánvalóan erős a dramatizálás, stilizálás, olyan forgatókönyv keretében beszéli el az utolsó percek történetét, amelyben Karinthy agyvérzése egyértelműen az Aranka által felkorbácsolt indulatok fiziológiai következményeként jelenik meg:

„Apám kora délutánig aludt. Úgy fájt a feje, nem is kért ebédet, csak egy csésze fekete kávét. Forrón itta ki, halkán hörgölgetve. – Így nem lehet inni! – szólt anyám.

⁷⁸ Böhm Aranka levele Bergmann Terézhez, 1936. október 15. In: PIM Kézirattára, Karinthy Ferenc hagyaték, 1993/25. n. n. sz.

⁷⁹ Karinthy, 2007. 137. old.

⁸⁰ Böhm Aranka levele Bergmann Terézhez, 1936. október 15. In: PIM Kézirattára, Karinthy Ferenc hagyaték, 1993/25. n. n. sz.

– Nem illik. Úriember nem csap lármát a feketéjével. Neveletlen kamasz! – Kérem, hagyjon békében! Különben is hazudik, mert egyáltalán nem szürcsöltem. – Nem? [...] Csak annyira, hogy mindenki magát nézte. Az emberek már undorodnak, ha magát látják. [...] – Gazember! – lihegte apám. – Ne keltsen feltűnést! – Szokása szerint egészen kivörösödött a dühtől, fejében szúrást érzett. [...] [Anyám] az asztalon lévő pohár vizeket kezdte apám ölébe önteni, és azután mindegyiket összetörte a földön. Apám tajtékozva rohant a szobájába. Leült a díványra, cigarettára gyújtott, gondolkozni próbált. [...] Közben érezte, hogy a jobb lábán kibomlik a cipőfűzője. Lehajolt, hogy megigazítsa. Eközben elszédült. Különös, magas kiáltást hallatott, és lebukott a földre. [...] – Exitált. Úgy látszik, apoplexia. Igen. – Anyám először si-

Karinthy Frigyes temetésén
1938

*„Tizenhat évi együttélésük idején
soha, egyetlenegyszer sem tegeztek
egymást.”*

koltott, majd elájult [...]. Később bement a homályos irodába, és csendesen sírdogált. Csakhamar mások is odagyűltek, de csupa nő. A villanyt később sem gyújtották fel.”⁸¹

Arankának feltehetőleg több kapcsolata is volt még Karinthy halála után. (Szilágyi János György szerint⁸² utolsó szeretője bizonyos Fleischer Kornél volt, aki katonatisztként később menteni is próbálta.) Karinthy halálakor a személyes veszteségen túl az anyagi nehézségeken is úrrá kellett lennie. Férje után csak tartozások maradtak. Ekkor Ferenc fiával élt együtt Üllői úti lakásukban. Bútor- és ruhaeladogatással, majd előfizetőgyűjtéssel próbált valami pénzhez jutni. Hatvany Lajos így jellemezte a család Karinthy Frigyes halála utáni helyzetét egy Lengyel Emilhez írott levelében:

„A magyar lapokban bizonyára olvasta, hogy Karinthy hirtelen meghalt. Hagyatékában maradt 12.– pengő. Az Athenaeumnál 30.000 pengővel tartozik. A magyar arisztokratáktól a magyar író családja éhen veszhet – a magyar zsidóság e pillanatban joggal fejvesztett, nem tudják, mitévők legyenek. Senki se tudja, miye van, miye nincs. Ez nem a filantrópiára kedvező pillanat. Tudom, hogy New York messze van Budapesttől, oda magyar író neve nemigen hat el. De van egy olyan homályos elképzelésünk, hogy Karinthy páratlan népszerűségének még New Yorkban is van némi értéke. A teljesen ellátatlan család, melynek az Athenaeum nem ad egy vasat sem, él avval a joggal, hogy Ka-

rinthy rendelkezett verseinek kiadási lehetőségével. Ő maga megbeszélte volt Cserépfalvi nevű kiadóval hogy ezeket a verseket 50-100 remek amatőrpéldányban fogja kiadatni à 200.– pengő. Nem tudom, hogy ez hány dollár, tény az, hogy nem sok. Ha akad egész Amerikában 15-20 magyar, aki ezt a pár dollárt Karinthy emlékének áldozza, nagy dolgot értünk el. [...] Karinthy né, mint tetszik tudni, orvos, önálló existenciát óhajt magának teremteni, fia az utolsó gimnáziumi osztályt végzi. Karinthy első házasságából származó fia, aki tehetséges poéta, mindeddig nem volt kereső pályán, most igyekszik elhelyezkedni, de mindehhez idő, idő és idő kell. Az időhöz pedig pénz, pénz és pénz. A mai mindenképpen szörnyű helyzetben, melyben ki-ki a maga bajával van elfoglalva, Karinthyék a család egyik barátjának tanácsára, London, New York és Párizs magyarjaihoz fordulnak.”⁸³

Közben Böhm Aranka is próbál előfizetőket szerezni. „Drága Livia, jóindulatodba ajánlom a mellékelt előfizetési ívet. Kérlek, kövessetek el minden lehetőt, hogy pár előfizetőt szerezzetek. Terkának is küldök egyet, add oda neki. – Alig várom, hogy innen elmehessek, talán sor kerül erre is. – Magamról semmi jót nem írhatok. Iszonyú az egész, érzelmiek, anyagiak és mindennek a tetejébe a politika.”⁸⁴

Ekkor merül fel először komolyan az amerikai út lehetősége: „Terkám, köszönöm a felém nyújtott kezét. Persze, hogy akarok Amerikába menni, de egyelőre

⁸¹ Karinthy Ferenc: Szellemidézés. In: Karinthy Ferenc, 1979. 203–204. old.

⁸² Szilágyi János György szóbeli közlése, 2004.

⁸³ Hatvany Lajos – Lengyel Emilnek. Budapest, 1938. szeptember 9. In: *Hatvany Lajos levelei*. Szerk.:

Hatvany Lajosné – Rozsics István. Szépirodalmi, Budapest, 1985. 449. levél. 377–378. old.

⁸⁴ Böhm Aranka levele Lengyel Emilnéhez. Uo. 486. old.

annyi gondom-bajom van a mindennapi eledeléért, Cini tandíjért, adósságok rendezése, árverés, adó, Oti, 20 év előtti el nem intézett ügyek miatt, hogy azt se tudom, hol áll a fejem. Mégis, valami kis pénzt elő fogok tudni teremteni, ha komoly az ajánlatod, Cinit apámra hagyom egyelőre (Tibor fivérem már 3 éve vezeti az üzletet, megnősült, rendes, unalmas polgár lett), Gabit Békessy és Hatvany Lajos váltalták máris egy évig havi 100 p erejéig. Most iszonyúan sietek, minden búrt el akarnak szállítani adó, Oti és magántartozások mián. Már a felét a lakásnak el is árverezték, annyi baj legyen, eggyel több ok, hogy itt hagyjak mindent.”⁸⁵

1939 elején Aranka felmondta a háromszobás Üllői úti lakást,⁸⁶ fia koszt-kvartélyra egy baráti családhoz került, és elkezdte az egyetemet. (Később a Sas utcába költöztek anyjával.) Aranka elutazott Amerikába, ahol Karinthy műveinek népszerűsítésétől remélt némi bevételhez jutni.

„Itt csak látogatási vízumot kaphatok, azt is csak az esetben, ha igazolom, hogy vagy tanulmány céljából megyek ki, vagy a férjemről tartandó előadáson magam is részt veszek. Persze ezt nem kell komolyan venni. Csak 3 hónapra kérem a látogatási engedélyt, kint ez meghosszabbítható, itt most gyanús, ha 6 óra kér az ember engedélyt. Tehát, kérek egy angol nyelvű levelet, esetleg Lengyel Emil írhatja, vagy más, csak éppen G. Ferencz közös barátunk ne! Ezen levélben íratok a felolvasásról, és kérjetelek fel

pro forma a részvételre. Ezt majd megmutatom a konzulátuson, gondolom, megkapom erre a látogatási vízumot.”⁸⁷

1939 őszén kitört a háború. Aranka megírta Cininek félelmeit azzal kapcsolatban, hogy a háború nem sokáig kerülheti el Magyarországot, „a németek ide is bevonulnak, mindent elpusztítanak”. Megpróbálta rábeszélni fiát, hogy menjen ki hozzá Amerikába. Cini azonban nem akarta itt hagyni szabad, pesti életét. Aranka szorongásokkal telve jött haza. Hazajövele után még megpróbál megszervezni egy Karinthy-estet. „Kedves Móricz Zsiga, hazaérkeztem New Yorkból, bajba, gondokba és küzdelembe. Ne haragudjék, hogy zaklatom, de Maga az egyetlen reménységem. Február 10-én Karinthy-estélyt szeretnék csinálni Koncert »rendezésében«. [...] Arra kérem, mondja Ön a bevezető pár szót, tudom, kedvelte Fricit, van mit mondania róla. [...] Nem szívesen mesélem, nagy szükségünk lenne pénzre, Karinthy Gabi lírai költő, Karinthy Cini éppen leérettségizett; én vagyok a családfeenntartó.”⁸⁸

Anyagi nehézségeik nem enyhültek. Cini a Marton-féle színpadi kiadóirodában dolgozik, amíg fel nem mondanak neki. Ekkor Aranka kilátástalan depresszióba zuhan. De nem hagyja el magát; ezúttal nem egy férfi figyelméért, hanem a megélhetésük érdekében szedi össze erotikus fegyvertárát. „Anyám két napon át mozdulatlanul feküdt az ágyban, nem beszélt, nem evett, luminálon élt. Ha szóltam hozzá,

⁸⁵ Böhm Aranka levele Bergmann Terézhez, 1938. október 27. In: PIM Kézirattára, Karinthy Ferenc hagyaték, 1993/25. n. n. sz.

⁸⁶ Erről lásd Karinthy Ferenc: A jó hiénák. In: Karinthy Ferenc, 2001. 43–55. old.

⁸⁷ Böhm Aranka levele Bergmann Terézhez, 1938. október 27. In: PIM Kézirattára, Karinthy Ferenc hagyaték, 1993/25. n. n. sz.

⁸⁸ Böhm Aranka levele Móricz Zsigmondhoz, 1939. november In: PIM Kézirattára, n. 100/9870/1.

csak sóhajtozott, s egy kis mozdulatot tett kezével, ami annyit jelentett, hogy hiába, mindegy... Aztán újra halálfélelmek rohanták meg, egész éjszaka halkán nyöszörgött, már orvost akartam hívni. Reggel, végső kétségbeesésében, eszébe jutott valami, amire eddig egyikünk se gondolt. Felöltözött, kifestette magát, szeme sötéten villogott. Már régen elmúlt negyven éves, de ha akarta, olyan szép és elegáns tudott lenni, az emberek megfordultak utána az utcán. Most ismét a tigris volt, aki harcba indul, hogy eleséget szerezzen kölykének. Taxit hívott, és elindult Tibor nagybátyámhoz a zsinagógába.”⁸⁹

Aranka apja 1890-ben alapította az üzletet, amit Tibor vitt tovább. Aranka a fele árukészletet és hasznát követelte. Tibor máshol nyitott üzletet, Aranka és Cini pedig beálltak a zsinagógába, és szűkösen elboldogultak.

Az utolsó év

A történelmi helyzet egyre vészterheesebb. A zsidóüldözések idején Telegdi Polgár István („Piki”) és Fleischer Kornél, Aranka katonatiszt szeretője segítették.⁹⁰ A németek bevonulása után Aranka tanácsot kér Dérytől, maradjon-e Pesten, vagy fogadjon el egy vidéki állást. Déry az utóbbit javasolja, tekintettel arra, hogy Pesten nagyon sokan ismerik, és abban a hitben, hogy a deportáltak a budapesti zsidósággal kezdődnek.

Böhm Aranka ezután munkaszolgálatra jelentkezett a zalaegerszegi elmeegógyintézetben, és 1944. május 4-étől „honvédelmi munkát” végzett a kórházban. Az elrejtőzés nem sikerült. Böhm Aranka, érezve tudva a közelgő életveszélyt, 1944. június 15-én kérvénnyel fordult Jaross Andor belügyminiszterhez, mellékelve egy tisztiorvosi bizonyítványt, amely alkalmatlanságát volt hivatott bizonyítani. A Belügyminisztériumban már két nap múlva elkészült a felmentő értesítés. De nem eléggé időben. Napokon múlt a menekülés lehetősége. A belügyminisztériumi értesítőre már csak a zalaegerszegi polgármestertől érkezett válasz: „Zalaegerszeg m. város közkórházához segédorvosként munkaszolgálatra kirendelt dr. Böhm Aranka volt Budapest Sas u. 11. II. 3. sz. lakos szolgálati viszonya elszállítás miatt 1944. évi június hó 30-ával megszűnt.”⁹¹ Ember Mária szavait idézve: „Böhm Aranka ügye a maga rendkívüliségében általános. Az a rendkívüli benne, hogy egy darabon követhető a sorsa – a követhetetlenségben.”⁹²

Dr. Gulyás Livia és dr. Mike Gézáne egy ideig együtt voltak vele a birkenauai táborban; elmondásuk szerint Arankán mániás elmebaj tört ki, július 20-25. között külön cellában kezelték, majd Auschwitzba szállították.⁹³ Kulcsár István pszichiáter legendagyánús története szerint az auschwitzi rámpánál Mengele felismerte benne a hajdani bécsi kollégát, és felajánlotta, hogy legyen asszisztense. Aranka pedig felpofoz-

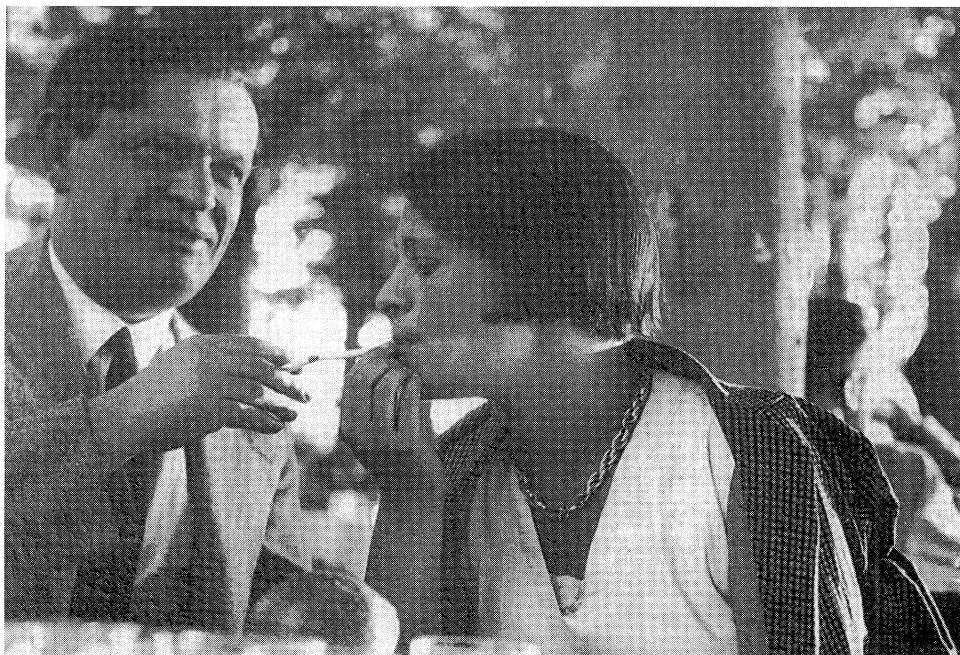
⁸⁹ Karinthy Ferenc: *Egyetem*. In: Karinthy Ferenc, 2001. 56–78. old.

⁹⁰ Lásd Karinthy Márton *I. m.* 1. k. 301. old.

⁹¹ Idézi Ember Mária: Böhm Aranka aktája. *Múlt és Jövő*, 1991/3. 39–43. old.

⁹² Uo. 43. old.

⁹³ Jancsó Benedek 1945 júliusában kelt, a zalaegerszegi kórház részéről írt levelét közli Karinthy Márton *I. m.* 1. k. 312. old.

ta.⁹⁴ Kosztolányi Dezsőné ezzel részben egybevágó változata szerint:

„Már a vagonban is üvöltözött. [...] Majd egy éjszakán újból sikítani kezdett, mászkálni a sötét odúban, ahol a munka után összezsúfolva éltek, belekapaszkodott boldogtalan társnői hajába, azok féltek tőle, másnap elvitték, sohase látták többet.

Azt beszélték, hogy azért örült meg, mert Mengele, a szörnyeteg orvos, aki mellett dolgozott a haláltáborban, arra akarta kényszeríteni, hogy élveboncolást hajtson végre egy tizenhárom éves fiún, állítólagos faji különbségek megállapítása céljából. Az örült szörnyeteget Aranka, aki ettől a követeléstől szintén megörült, megpofozta. Ezt

Karinthy Frigyes tüzet ad Böhm Arankának

*„Hát Fricit mi vonzotta hozzá? ...
Akarta is ezt a házasságot
meg nem is.”*

⁹⁴ Karinthy Márton *I. m.* 1. k. 275–276. old.; Karinthy Ferenc: *Napló*. Littoria, Budapest, 1993. 3. k. 253. old. (1984. 09. 20.)

beszélték. Így hallottam. El lehet hinni Arankáról, hogy megpofozta...”⁹⁵

Bonta (Rotschild) János orvos szemtanúként némileg másképp számol be az utolsó időszakról. Eszerint Aranka sorsa már jóval korábban, közvetlenül az Auschwitzba érkezés után eldőlt.⁹⁶ A hatszáz fő (zalaegerszegi és környékbeli zsidókkal telezsúfolt) vagon megérkezett Auschwitzba. A rámpánál az SS tisztek három csoportba állították őket. Jobbra léptek ki a nők, a gyerekek, az öregek – vagyis az azonnal gázba küldendők. Középre a férfiak, balra pedig az orvosok, akik abba a „kivételezett” helyzetbe kerülhettek, hogy Mengele asszisztenciáját alkothatták (maga Bonta János is így menekült meg, és menekített másokat is). Böhm Aranka, orvosi identitása tudatában és feltehetőleg menekülési ösztönből is, az utóbbi csoportba állt. Az SS-ek rángatni kezdték a nők csoportjához, ő leguggolva tiltakozott, hisztériásan bizonygatva, hogy orvos. „Ez elmebeteg”, mondta egyikük, ezzel végleg eldöntve további sorsát.

Egy másik szemtanú, Fenyvesi Zsuzsanna, így idézi fel a történeteket: „Június 8-án, akkor vagoníroztak be. A Böhm Aranka a vagonban megőrült, és amikor első éjjel Auschwitzban beteltek minket egy óriási hodályba, ilyen több ezer embert befogadó barakkok, de ez olyan volt, hogy még téglapadlója sem volt. [...] Ő megőrült, és reggel agyonlőtték a szemem láttára. Annyiszor gondoltam arra, hogy Karinthy Ferenc-

nek elmondjam-e vagy ne. A szerkesztőségben sokszor láttam Karinthy-t, de nem tudtam elmondani neki.”⁹⁷

Az írott és szóbeli emlékezésekből nem egyetlen történet, hanem egymást részben átfedő, részben kizáró történetek, történetváltozatok rajzolódnak ki. Ezekben egyaránt benne vannak a Böhm Aranka alakjáról, illetve a holokausztról élő, alakuló, csiszolódó emlékek. „Ezt beszélték. Így hallottam. El lehet képzelni Arankáról...” – írja Kosztolányiné. Hogy mi volt a minden kétséget kizáró „valóság” Böhm Aranka halálának körülményeit, utolsó napjait, óráit illetően, feltehetőleg soha nem tudható már meg.

Kosztolányi Dezsőné szerint „Karinthy életének tizenhat [valójában tizennyolc], Arankával együtt töltött évéről, de annak talán egyetlen napjáról sem lehet megemlékezni anélkül, hogy Arankáról említés ne tétessék”.⁹⁸ Talán ennek az állandó részvételnek, nyílt indulati életnek is köszönhető, hogy noha Böhm Aranka nem volt alkotó személyiség, viszonya Karinthyval a maga módján szimmetrikusabb volt, mint írópár kortársaié. Az, hogy nem volt köze férje szakmájához (sőt, sokszor látványosan leszólta, értelmetlennek nyilvánította), megóvta attól, hogy automatikusan Karinthyneként kezeljék. Összetett, ellentmondásos jelenség, aki egyszerre maradt a hagyományos eltartott nő szerephatárai között, ugyanakkor személyiségével radikálisan és látványosan át is hágt a határokat: egyszerre volt írófeleség, sérült és gyógyító

⁹⁵ Kosztolányi Dezsőné *l. m.* 200. old.

⁹⁶ Interjú a Steven Spielberg projekt keretében. Készítette Bánó András, 1998. Köszönet Bonta Miklós segítségéért.

⁹⁷ Interjú Erős Rezsőné Fenyvesi Zsuzsannával.

Készítette Sellyei Anna, 1992. október 14.

Köszönet Erős Ferencnek a kézirat rendelkezésemre bocsátásáért.

⁹⁸ Kosztolányi Dezsőné *l. m.* 102. old.

Böhm Aranka barátnőjével Bergmann Terkával és Cinivel Siófokon.
Mögöttük Devecseri Emil

*„... leugrott Siófokon a második emeletről, s ismét ő került
az érdeklődés előterébe.”*

nő.) Karinthyval való megismerkedésekor ő egyértelműbben írófeleségnek készült, mint például Tanner Ilona, a későbbi Babitsné Török Sophie, de nem a férjnek háttérrel biztosító és háttérben maradó feleség szerepét képzelte el magának. A Karinthyval való házasság és életforma a saját személye iránt folyamatosan megkövetelt figyelem alkalmas kerete, élménykereső személyiségének megfelelő közege volt.

Ha abból a – talán kissé sommás és önkényes – megállapításból indulunk ki, hogy a sikeres életút egyfelől kötődési képességet és lehetőséget, másfelől szellemileg és anyagilag autonóm létezést feltételez (az egészséges személyiség freudi „lieben und arbeiten” tételéhez kapcsolódva), akkor Böhm Aranka felnőtt pályája egészében mégis dekadens folyamatot mutat. Az egyenrangú intellektuális társ igényéből és lehetőségéből (Kertész Tivadarral) az eltartott feleség könnyebb és az írófeleség látványosabb útját választotta. A nők húszas

évekbeli szűkös társadalmi lehetőségei és saját személyisége egyaránt erre indította. Az írófeleség-szerepre és az intellektuális teljesítményekre vonatkozó ambíciókat ugyanakkor összekötötte a magánszférából való kilépés igénye. De a tanulás mögött álló motívumok is összetettek és időben változóak: Böhm Aranka 1914-ben megkezdett tanulmányai a hagyományos női szerepek meghaladását célzó progresszív vállalkozásként foghatóak fel. Húsz évvel később ezzel szemben a tanulás olyan megküzdési stratégiát jelentett a számára, amelyen keresztül személyes válságából próbált kitörni, elbizonytalanodott identitását próbálta megerősíteni. Ehhez adódott még hozzá Karinthy betegsége, majd halála, amikor szembeesnie kellett az elemi létfenntartás feladataival is. Az egzisztenciális autonómiáért és a fiairól való gondoskodásért folytatott küzdelem ugyanakkor én-erősítő hatással is volt rá, átalakította személyiségét és értékrendjét.⁹⁹

⁹⁹ A tanulmány megjelent Borgos Anna *Portrék a másiktól. Alkotónők és alkotótársak a múlt*

századelőn című könyvének egyik fejezeteként (Noran, Budapest, 2007.)